

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
Кафедра туристичного та готельно-ресторанного бізнесу**

На правах рукопису

ПЕТРЕНКО КАРИНА АРТЕМІВНА

**РЕКРЕАЦІЙНИЙ ЧИННИК У РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 242 Туризм
(код) (назва спеціальності)
Освітня програма Туризм
(назва спеціальності)
Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня бакалавра

Науковий керівник:
Сазонець Ігор Леонідович,
доктор економічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол засідання кафедри

№ 10 від 10.06.2024

Завідувач кафедри

 Тетяна ТЕСЛЕНКО

Нормоконтроль

 Наталія СЕРГІЄНКО

Дніпро, 2024

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ**

Кафедра туристичного та готельно-ресторанного бізнесу
Освітній ступінь бакалавр
Спеціальність 242 Туризм
Освітня програма «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри туристичного та
готельно-ресторанного бізнесу

 Тетяна ТЕСЛЕНКО

« 02 » 04 2024 року

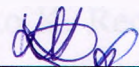
**ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ
ПЕТРЕНКО КАРИНА АРТЕМІВНА**

1. Тема роботи: **Рекреаційний чинник у розвитку дитячого туризму в Україні.**
2. Науковий керівник: Сазонець Ігор Леонідович, доктор економічних наук, професор. Затверджені наказом вищого навчального закладу від «01» квітня 2024 року № 23-02
3. Термін подання роботи на кафедру 10.06.2024 р.
4. Мета кваліфікаційної роботи: аналіз сучасного стану рекреаційного чинника в дитячому туризмі та дослідження проблем та перспектив його розвитку в Україні.
5. Завдання випускної кваліфікаційної роботи:
  - виявити сутність та закономірності рекреаційності у контексті розвитку туризму;

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

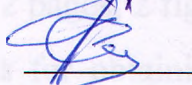
№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Пошук інформації за темою дослідження	02.04.2024	виконано
2	Робота з літературними та науковими джерелами	20.04.2024	виконано
3	Оброблення та аналіз отриманої інформації	02.05.2024	виконано
4	Підготовка розділу I	12.05.2024	виконано
5	Підготовка розділу II	20.05.2024	виконано
6	Підготовка розділу III	25.05.2024	виконано
7	Підготовка вступу	28.05.2024	виконано
8	Формування висновків	30.05.2024	виконано
9	Оформлення переліку джерел	02.06.2024	виконано
10	Перевірка роботи на унікальність	04.06.2024	виконано
11	Остаточне оформлення кваліфікаційної роботи	06.06.2024	виконано
12	Отримання відгуку та рецензії	08.06.2024	виконано
13	Здавання кваліфікаційної роботи на кафедру	10.06.2024	виконано

Здобувач

Карина ПЕТРЕНКО

Керівник

Ігор САЗОНЕЦЬ

Дата видачі завдання 02 квітня 2024 р.

метадані

Заголовок

Петренко-Т-20-23.06.2024 антиплаг

Автор

Науковий керівник / Експерт

Петренко

Сазонець І.Л.

підрозділ

Dnipropetrovsk University of Humanities

Тривога

У цьому розділі ви знайдете інформацію щодо текстових спотворень. Ці спотворення в тексті можуть говорити про **МОЖЛИВІ** маніпуляції в тексті. Спотворення в тексті можуть мати навмисний характер, але частіше характер технічних помилок при конвертації документа та його збереженні, тому ми рекомендуємо вам підходити до аналізу цього модуля відповідально. У разі виникнення запитань, просимо звертатися до нашої служби підтримки.

Заміна букв		39
Інтервали		0
Мікропробіли		27
Білі знаки		0

Обсяг знайдених подібностей

Коефіцієнт подібності визначає, який відсоток тексту по відношенню до загального обсягу тексту було знайдено в різних джерелах. Зверніть увагу, що високі значення коефіцієнта не автоматично означають плагіат. Звіт має аналізувати компетентна / уповноважена особа.

35.90%

35.90%

КП 1

11.25%

11.25%

КП 2

25

15304

115204

Подібності за списком джерел

Нижче наведений список джерел. В цьому списку є джерела із різних баз даних. Колір тексту означає в якому джерелі він був знайдений. Ці джерела і значення Коефіцієнту Подібності не відображають прямого плагіату. Необхідно відкрити кожне джерело і проаналізувати зміст і правильність оформлення джерела.

10 найдовших фраз

Колір тексту

ПОРЯДКОВИЙ НОМЕР	НАЗВА ТА АДРЕСА ДЖЕРЕЛА (НЕ ОБОВ'ЯЗКОВО)	КІЛЬКІСТЬ ІДЕНТИЧНИХ СЛІВ ФРАЗМЕНТІВ	КОЛІР	ВІДСОТОК
1	Технологія організації дитячих турів 2/1/2024 King Danylo University (King Danylo University)	190		1.24 %
2	http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/34532/1/%D0%A5%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D1%8E%D0%BA%20%D0%A2.%D0%92..pdf	150		0.98 %
3	Технологія організації дитячих турів 2/1/2024 King Danylo University (King Danylo University)	145		0.95 %
4	Технологія організації дитячих турів 2/1/2024 King Danylo University (King Danylo University)	124		0.81 %

АНОТАЦІЯ

Петренко К. А. Рекреаційний чинник у розвитку дитячого туризму в Україні: 72 с., 2 рис., 5 табл., 57 джерел.

Кваліфікаційна робота на здобуття рівня вищої освіти «бакалавр з туризму». Дніпровський гуманітарний університет, Дніпро, 2024.

Досліджено теоретичні та практичні засади рекреаційних чинників у розвитку дитячого туризму в Україні. Здійснено аналіз місця рекреаційних факторів у сфері дитячого туризму в Україні.

Запропоновано перспективні заходи для подальшого зростання та якісного покращення рекреаційного виміру в галузі дитячого туризму в Україні.

Ключові слова: рекреація, туризм, дитячий туризм, аналіз, туристичний ринок, Україна, рекреаційні ресурси, перспективні заходи, теоретичні засади, туристична індустрія, розвиток.

ABSTRACT

Petrenko K. Recreational factor in the development of children's tourism in Ukraine: 72 pages, 2 figures, 5 tables, 57 sources.

Thesis for obtaining the level of higher education "bachelor in tourism". - Dnipro Humanities University, Dnipro, 2024.

The theoretical and practical foundations of recreational factors in the development of children's tourism in Ukraine have been studied. An analysis of the place of recreational factors in the field of children's tourism in Ukraine was carried out.

Prospective measures for further growth and qualitative improvement of the recreational dimension in the field of children's tourism in Ukraine are proposed.

Keywords: recreation, tourism, children's tourism, analysis, tourist market, Ukraine, recreational resources, perspective activities, theoretical foundations, tourism industry, development.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЧИННИКА У РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	10
1.1. Сутність рекреаційності у контексті розвитку туризму.....	10
1.2. Особливості дитячого туризму та його місце у туристичній галузі.....	17
1.3. Специфіка реалізації рекреаційного потенціалу дитячого туризму.....	23
РОЗДІЛ 2. ДИТЯЧИЙ ТУРИЗМ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ	28
2.1. Історія становлення та розвитку дитячого туризму в Україні та світі.....	28
2.2. Характеристика сучасного стану дитячого туризму в Україні.....	34
2.3. Перспективні напрями розвитку дитячого туризму в Україні.....	40
РОЗДІЛ 3. РЕКРЕАЦІЙНА СИСТЕМА ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	46
3.1. Рекреаційні ресурси розвитку дитячого туризму в Україні.....	46
3.2. Рекреаційні заходи у галузі дитячого туризму в Україні.....	53
3.3. Актуальні моделі розвитку рекреаційного потенціалу дитячого туризму в Україні.....	60
ВИСНОВКИ.....	69
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ.....	73

ВСТУП

Актуальність теми роботи зумовлена тим що нинішній рівень розвитку цивілізації, масштабне загострення екологічних проблем, над швидкий ритм життя сучасної людини супроводжуються підвищеною емоційно-психологічною напруженістю. Тому й виникає потреба в лікуванні та оздоровленні, а часто й у проведенні вільного часу з метою розважитись. Отже всі ці чинники спонукають розвиток рекреаційної діяльності та створення й використання відповідних об'єктів, поєднання яких спричиняє формування рекреаційних комплексів.

Туризм для дітей та підлітків – тема, яка часто залишається поза належною увагою в наукових дослідженнях туризму, незважаючи на важливість життєвого шляху дитини до 17-18 років із перспективи психологічного і соціального впливу, який він справляє на формування їх суб'єктивності.

Оскільки частка туристів, дитячого і підліткового віку, їх автономія та усвідомлення власного вибору досі залишались мало вивченими у літературі, це також можна сказати й щодо історії дитячого туризму. Проте цей феномен початково супроводжував історію туризму в індустріальних суспільствах. Справді, навчання за посередництва культурних поїздок було частиною історії людства починаючи із часів Стародавніх Греції та Риму.

Актуальність всебічного дослідження дитячого туризму обумовлена його багатогранністю та суспільною значущістю. Основна увага в дослідженнях явищ та процесів, пов'язаних з таким туризмом, приділяється питанням впровадження культурно-дозвіллевих заходів. Адже організація таких заходів має надзвичайний вплив на формування особистості у дитячому віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем впливу глобалізації та інтернаціоналізації на туристичний ринок Європи

приділено багато уваги з боку таких науковців як: О. В. Алейнікова, В. Г. Андрійчук, Л. М. Березіна, В. Г. Бодров, В. М. Бондаренко, Н. В. Бондарчук, Н. М. Васильєва, М. В. Газуда, М. В. Гладій, О. С. Головачова, Л. В. Дейнеко, М. Я. Дем'яненко, В. В. Джинджоян, О. А. Єрмоленко, У. В. Іванюк, Д. Ф. Крисанов, А. В. Ключник, М. Ф. Крапивко, А. С. Лисецький, М. А. Лендел, І. Л. Сазонець. Проте окремі аспекти рекреаційної сторони в дитячому туризмі на ринку туристичних послуг України досліджені не повною мірою.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є дитяча туристично-рекреаційна система України.

Предметом дослідження є особливості функціонування сфери дитячого рекреаційного туризму в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз сучасного стану рекреаційного чинника в дитячому туризмі та дослідження проблем та перспектив його розвитку в Україні.

Основні завдання, які спрямовані на досягнення поставленої мети:

- виявити сутність та закономірності рекреаційності у контексті розвитку туризму;
- систематизувати особливості дитячого туризму та його місце у туристичній галузі;
- узагальнити підходи до реалізації рекреаційного потенціалу дитячого туризму;
- провести аналіз основних тенденцій в історії становлення та розвитку дитячого туризму в Україні та світі;
- провести аналіз сучасного стану дитячого туризму в Україні;
- провести SWOT аналіз дитячого туризму в Україні;
- запропонувати заходи для оптимізації перспективних напрямів розвитку дитячого туризму в Україні;

- обґрунтувати рекомендації щодо покращення сфери рекреаційних заходів у галузі дитячого туризму в Україні;
- запропонувати перспективні заходи щодо розвитку актуальних напрямків розвитку рекреаційного потенціалу дитячого туризму в Україні.

Методологічна база роботи формувалась на основі праць класиків економічної теорії та економіки знань, джерел навчальної, монографічної та періодичної літератури з обраної теми, видань, досліджень та звітів міжнародних організацій.

Інформаційна база наукового дослідження складається із нормативно-правових актів щодо регулювання функціонування туристичної індустрії в Європі, офіційних матеріалів Державної служби статистики України та її регіональних управлінь, статистичних даних Європейського Союзу, власних аналітичних напрацювань автора, державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку, інтернет-ресурсів.

Методи дослідження: теоретичного і емпіричного дослідження, економіко-статистичний, аналізу та синтезу, логічний, абстрактно-логічний, експериментальний, графічний.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЧИННИКА У РОЗВИТКУ ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

1.1. Сутність рекреаційності у контексті розвитку туризму

Туризм або індустрія гостинності належить до тих видів економічної діяльності, які окрім отримання прямих економічних прибутків, прямо чи опосередковано впливають на розвиток багатьох інших галузей. Туризм через туристичні переміщення має великий вплив на географічний простір, цей вплив проявляється на всіх елементах, що утворюють простір, і ці ефекти можуть бути економічними, соціальними, громадськими та екологічними. Туризм складається з двох основних компонентів: туристичного руху та споживання, туристичний рух є основним просторовим елементом, а туристичне споживання є основним елементом індустрії туризму, що виражає економічний вплив туризму. Туристичний рух обов'язково ініціює туристичне споживання. У цьому контексті виникає питання: що ініціює туристичний рух? Відповідь така: рекреаційно-туристичні ресурси є основними ініціаторами туристичних подорожей і дуже важливим туристичним мотивом, який оживляє туристичний рух. Якщо рекреаційно-туристичні ресурси характеризуються більшою привабливістю, кращим навколишнім середовищем і більшою цікавістю тощо, це буде ініціювати більш масовий туристичний рух і більше туристичне споживання. Тому ключовими чинниками та предметами аналізу буде необхідність визначення, пояснення, аналізу та спільного використання рекреаційно-туристичних ресурсів [1;3;4].

У сучасному світі рекреаційний туризм став масовим явищем. Його рушійною силою – зняття цивілізаційного стресу – є активний відпочинок, створення добробуту, відновлення працездатності, збереження та зміцнення

здоров'я. Він включав різноманітні туристичні заходи від знайомства з далекими та екзотичними місцями або насолоди відпочинком на морі та участі в культурних програмах та різних формах розваг. Рекреаційний туризм має багато спільних рис з оздоровчим і медичним туризмом, а також з оздоровчим туризмом. Якісно проводити час під час подорожей сьогодні важливо для спортивних туристів. Основні цілі рекреаційного туризму включають активну участь у якомусь виді рекреаційної діяльності або участь у спортивному чи культурному заході [1; 3].

Для того, щоб мати можливість здійснювати систематизацію, поділ, аналіз та визначення понять туризму, в тому числі рекреаційних і туристичних ресурсів, я вважаю, що на початку необхідно дати визначення та визначити термін туризм і визначити туризм як явище, оскільки це основне вихідна аксіома, яка накладає інші терміни, пов'язані з туризмом, як у випадку з терміном рекреаційно-туристичні ресурси. Ще в 1942 році К. Крапф і В. Хунцікер у Цюріху дали одне з перших визначень туризму, яке є універсальним і воно виглядає наступним чином: «сукупність явищ і відносин, що виникають внаслідок подорожей і перебування не -резиденти, оскільки вони не ведуть до постійного місця проживання та не пов'язані з будь-якою діяльністю, що заробляє». Це визначення є надто загальним, тому воно не може охопити поняття рекреаційних і туристичних ресурсів шляхом визначення туризму, тому я вважаю, що набагато більш прийнятне визначення походить від професора Панова Н. і звучить так: «туризм – це сукупність відносини та явища, пов'язані з переміщенням і споживанням поза місцем проживання, з метою задоволення рекреаційних і культурних потреб». У цьому визначенні, згідно з розумінням туризму, професор Панов визначає рекреаційні потреби туристів як одну з основні мотиви подорожі. Це підтверджується офіційним визначенням туризму Всесвітньою туристичною організацією, опублікованим у 1994 році, яке говорить: «Туризм включає діяльність осіб, які подорожують і залишаються в місцях за

межами свого звичайного середовища не більше ніж один рік поспіль для дозвілля, відпочинку, бізнес та інші цілі» COT. Важливість і роль рекреації як невід'ємної частини туризму особливо підкреслює С. Вільямс, який каже: «підходячи до вивчення туризму, ми повинні усвідомлювати, що відношення або зв'язок між відпочинком або дозвіллям, рекреацією і туризмом є значною мірою». ближче й інтимніше...». Цей же автор розглядає рекреацію як дуже важливу частину у визначенні різних видів туризму, тому у своїй типології туризму серед інших видів туризму він виокремлює рекреаційний туризм як особливу форму туризму.

Відпочинок як термін з'являється у визначенні туристичного туризму, який є основним учасником туристичного руху. Визначення терміну турист за змістом може бути ширшим і вузьчим залежно від контексту, в якому він використовується. Таким чином, у найширшому розумінні терміну «турист – це будь-яка особа, яка відвідує місця та витрачає певну суму грошей, незалежно від мети свого візиту», тоді як протилежне визначення туриста у вузькому розумінні цього терміну – впливає: «туристом у прямому сенсі цього слова вважається особа, яка відвідує місце і витрачає певну суму грошей, але це тісно пов'язане із задоволенням рекреаційних і культурних потреб». З цього визначення та розуміння поняття туризму та туриста більш ніж зрозуміло, що рекреація є дуже важливою складовою деяких видів туризму, а також основною складовою туристичного руху та туризму як економічної та соціальної діяльності. Якщо це так, то можна зробити висновок, що рекреація відіграє роль мотивації подорожі і є дуже важливим туристичним ресурсом [4]. Відповідно до «Туристичними ресурсами називають туристично привабливі явища та об'єкти в природі та суспільстві, які мають важливе значення для заохочення туристів» Професор М. Максін-Мічік дає подібне визначення, згідно з яким «Термін туристичні ресурси включає привабливі та культурні ресурси та блага, тобто елементи просторової системи, які мають стимулюючий вплив на туристичний рух

шляхом задоволення широкого кола туристичних потреб і створення туристичного продукту». Для того, щоб явища, об'єкти та елементи були туристичним ресурсом, вони повинні містити хоча б один привабливий атрибут, тобто мати привабливу властивість, яка дозволяє задовольнити будь-яку потребу в подорожі. Привабливі властивості або атрибути туристичних ресурсів можуть бути: рекреаційними, що викликають цікавість, помітними та естетичними. Рекреаційно-туристичний атрибут ресурсу – це атрибут ресурсу, який за допомогою певних властивостей впливає на фізіологічні функції туриста.

За ефектом привабливості туристичні ресурси поділяються на рекреаційні та культурні, а за генезисом – природні та антропогенні. Туристичні ресурси залежно від привабливих властивостей можна поділити на: комплексні, самостійні та взаємодоповнюючі. Туристичні ресурси, які мають або містять рекреаційні ознаки, називаються рекреаційно-туристичними. Основний і загальний поділ туристичних ресурсів застосовний як до рекреаційно-туристичних ресурсів, так і відповідно до них; їх можна розділити за генезисом, привабливістю та привабливими властивостями, а також за географічним районом, у якому вони розташовані. За генезисом рекреаційно-туристичні ресурси поділяються на: 1) природні рекреаційно-туристичні ресурси; 2) антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси. Природні рекреаційні та туристичні ресурси створені природою і як такі існують у географічних просторах незалежно від туристичного попиту та потреб. Вони підтверджуються як рекреаційно-туристичні ресурси використанням туристами для задоволення своїх рекреаційних потреб. Антропогенні рекреаційно-туристичні ресурси створені людиною. Основною метою їх використання є туристичний відпочинок, і зазвичай вони створюються спеціально для відпочинку. Ці ресурси можуть бути побудовані виключно для туристів-відпочинків (наприклад, у готельному комплексі, на курортах, поблизу курортів тощо), але вони також можуть бути побудовані

як рекреаційні об'єкти або зони в населеному пункті, і вони можуть використовуватися туристами. які там є та можуть бути використані туристичною індустрією (приклад: спортивні майданчики, якими можуть користуватися місцеві жителі та туристи під час їх перебування) [1]. За ознакою привабливості рекреаційно-туристичні ресурси можуть бути: 1) рекреаційно-туристичні ресурси виключно для відпочинку; 2) рекреаційно-туристичні ресурси з культурною приналежністю. До перших таких туристичних ресурсів відносяться ті, що відповідають лише рекреаційній складовій, тобто задовольняють виключно потреби туристів (наприклад, дихання, стимулювання кровообігу, обміну речовин тощо). Останні, крім рекреаційної мети, мають культурну складову, тобто незважаючи на фізіологічну потребу, вони задовольняють деякі психологічні потреби туриста (наприклад, емоції, естетика, асоціації, уява тощо) [3].

За привабливими властивостями рекреаційно-туристичні ресурси можна поділити на: 1) комплексні рекреаційно-туристичні ресурси; 2) індивідуальний рекреаційно-туристичний ресурс; 3) доповнювальний рекреаційно-туристичний ресурс.

Комплексний рекреаційно-туристичний ресурс має найбільший вплив і пропонує найбільше можливостей для різних видів відпочинку, різну структуру туристів протягом року (наприклад, гори – такий ресурс, що пропонує можливість для ряду видів відпочинку: походів, прогулянок, гірський велосипед, скелелазіння, парапланеризм, зимові види спорту тощо). По-друге, самостійними рекреаційно-туристичними ресурсами є такі, що вони мають можливість самостійно залучати туристів-відпочивальників, які спеціально приїжджають для такого відпочинку, і такими ресурсами є поля для гольфу, аквапарки, рекреаційні бази тощо. Доповнюють рекреаційно-туристичні ресурси з більш привабливі властивості, і вони такі, що вони мають додаткову силу для залучення туристів, але їхня оцінка полягає в тому, що вони доповнюють і об'єднують туристів у туристичній зоні

(наприклад: спортивні та рекреаційні об'єкти на туристичних курортах не є основним мотивом для прибуття, але вони доповнюють туристичну пропозицію і туристи можуть використовувати ці об'єкти для відпочинку) [3; 4].

За географічним простором туристичні ресурси можна поділити на дві основні групи: 1) міські рекреаційні туристичні ресурси; 2) сільські рекреаційно-туристичні ресурси. Такий поділ рекреаційно-туристичних ресурсів є найпростішим і здійснюється за місцем їх знаходження, тому міські рекреаційно-туристичні ресурси – це ті, що розташовані в міській місцевості або міських територіях, а останні – це рекреаційно-туристичні ресурси, які є розташовані в сільській місцевості, тобто за межами міст.

Рекреаційно-туристичні ресурси як невід'ємна частина або невід'ємний елемент туристичної дестинації відіграють важливу роль при виборі дестинації туристами. Зазвичай усі рекреаційні та туристичні ресурси не мають однакового впливу, тому деякі рекреаційні та туристичні ресурси є вирішальними при виборі місця призначення, тоді як інші мають менший вплив і не є вирішальними, але збагачують пропозицію туристичного пункту призначення. Наприклад, якщо мова йде про рекреаційний туризм, рекреаційно-туристичні ресурси є вирішальними для вибору бажаної дестинації, а якщо йдеться про діловий туризм, то вони не є вирішальними, але можуть вплинути на вибір дестинації [1].

Через важливість рекреаційно-туристичних ресурсів для: туристів, туристичних переміщень, туристичних напрямків, туристичних витрат і особливо для туристичної пропозиції, а отже, і розвитку туризму, надзвичайно важливо приділяти їм увагу, аналізуючи та оцінюючи ресурсний потенціал для розвитку туризму.

Залежно від того, який вид туризму має бути певний рекреаційно-туристичний ресурс, який буде основою або додатковим стимулом туристичного руху. За визначенням поділу та типології рекреаційно-

туристичних ресурсів більш ніж зрозуміло, що всі рекреаційні та туристичні ресурси не мають однакового значення для збагачення та доповнення туристичної пропозиції. У контексті такого розуміння можна зробити висновок, що при аналізі рекреаційно-туристичних ресурсів на особливу увагу заслуговують антропогенні ресурси, оскільки вони здебільшого створені для туристів-відпочинків, а ті, що не створені спеціально для туристів-рекреацій, можуть бути зроблені з метою задоволення рекреаційних потреб туристів. У будь-якому випадку, туристичні та рекреаційні ресурси мають велике значення та відіграють важливу роль у збільшенні туристичних витрат і виборі місця призначення, задоволенні туристів і, отже, найбільшому впливі на завершення туристичної пропозиції, а також тому, що вони також є однією з найбільших важливих елементів туристичної пропозиції. Знаючи важливість рекреаційно-туристичних ресурсів та вплив, який вони мають на туристичну дестинацію та туристів, з одного боку, та стан та їх кількість у просторі, з іншого боку, можна сказати, що це особливо важливо для їх типології. і вони можуть функціонувати краще, швидше та сталий розвиток туризму в кожній туристичній дестинації, що виявлятиметься саме собою через задоволення туристичного попиту, збільшення туристичного руху та збагачення туристичної пропозиції [1].

Диверсифікація туристичного продукту має потенціал для впровадження поняття диверсифікації ринку [2]. Але це може бути ризикованою стратегією, оскільки розробка нових туристичних продуктів потребує розширення інфраструктурних (фізичних, людських та інформаційних) можливостей місця призначення, щоб задовольнити ширше коло туристів і зацікавлених сторін. Досягти цього нелегко, а також є небезпека переходу на ринки, на яких немає або мало попереднього досвіду. Таким чином, існує потреба в дослідженні та розробці продукту, а також в інноваціях, а також у детальному розумінні потреб клієнтів і спільноти хостів. Це означає, що для досягнення успішної диверсифікації необхідно

розуміти складні процеси. Тому корисно критично обговорити деякі з потенційних переваг і недоліків диверсифікації продукту в туризмі, спираючись на відповідну наукову літературу [2; 3].

1.2. Особливості дитячого туризму та його місце у туристичній галузі

В якості соціального феномену нашої епохи, дитячо-юнацький туризм та краєзнавство є породженням промислової революції, коли у Західній Європі виникнення буржуазних відносин зумовило виникнення нових вимог до виховання підростаючого покоління. Ідеал із формування всебічно розвиненої особистості постав на історичній арені за доби Відродження [7, с. 151].

Однією із перших спроб використовувати в освітніх цілях піші прогулянки стала організація таких занять у школі «Будинок ігор», яка була заснована у 1425 р. Вітторіно да Фельтре в Мантуї (Північна Італія). Його учні здійснювали одно- та багатоденні походи в передгір'я Альпійських гір.

У кінці XVII і початку XVIII ст. в школах Англії, Франції, Німеччини, Австрії, Швейцарії та деяких інших країн вчителі, при вивченні окремих предметів, почали використовувати піші прогулянки та поїздки по околицях. Такі досить прості за формою подорожі називалися екскурсіями.

Разом із тим, запит й потреба на розвиток в учнів дослідницьких здібностей, визнавалася багатьма відомими мислителями та педагогами епохи Просвітництва.

В школах нового типу учням надавали раз на тиждень один рекреаційний (вільний) день, який переважно використовувався з метою прогулянок й походів в освітніх цілях.

Я. А. Коменський при розробці програми для державних середніх шкіл запропонував: «після завершення навчання у вас буде два або три роки, аби

подорожувати» [8, с. 93]. На перший план виступає ідея прагматизації знань та можливостей із їх практичного застосування. А. Я. Герд ввів в практику викладання природознавства в якості методу навчання екскурсії.

Він також вважав, завданням вчителя – поставити учня в положення маленького дослідника. Проте діти не здатні досліджувати те, що знаходиться за межею їх безпосереднього спостереження або досвіду. Відносно ж викладання із використанням краєзнавчого підходу, П.Ф. Лесгафт писав: «в цілому все, чого вчать в школі, обов'язково повинно бути пов'язане із життям; та завжди потрібно виходити з максимально можливого спостереження за життям». Н. Ф. Бунаков і В. П. Вахтеров розробили методику широкого використання краєзнавчих знань у викладанні [9, с. 48].

В середині 60-х років почалася Всесоюзна акція «Дорога слава батьків». Перший Всесоюзний зліт учасників походу по місцях революційної, трудової і військової слави відбувся 19 вересня 1965 року в Брестській фортеці. У 70-ті роки було продовжено практику із проведенням всесоюзних експедицій піонерів і школярів. Було оголошено Всесоюзну експедицію «Моя Батьківщина – СРСР». Експедицію присвятили 50-річчю утворення Радянського Союзу та 50-річчю присвоєння комсомольській і піонерській організаціям імені В. І. Леніна. Головне завдання вбачалося в знайомстві учнів із революційними, військовими та трудовими традиціями радянського народу, із використанням «прикладів дружби й братерства народів багатонаціональної країни». В школах у кожному класі передбачувалося створити експедиційний корпус. Проводилися зустрічі кращих експедиційних колективів, конференції, виставки краєзнавчих матеріалів, створювались музеї, проводилася шефська робота із ветеранами війни та праці.

У тридцяті та на початку п'ятдесятих років було створено дитячі екскурсійно-туристичні станції, які стали навчально-методичними та організаційними центрами туристичної, краєзнавчої та польової екскурсійної

роботи. У їхніх гуртках широко розвинений дослідницький метод у туристсько-краєзнавчій діяльності учнів.

У зарубіжних країнах велика увага приділяється розвитку дитячого туризму, так як державна політика цих країн лобіює інтереси насамперед дітей і підлітків. Наведемо кілька прикладів зі сфери організації сучасного дитячого туризму та його інфраструктури.

Наприклад, в Республіці Чилі, вже кілька років успішно реалізується програма «Сантьяго для дітей» (Santiago para niños), наріжним каменем якої є успішна комбінація трьох напрямків:

- механічні атракціони для дітей та юнацтва (загальнонаціональний столичний парк атракціонів Fantasilandia і мережа більш скромних за масштабом Harryland, що знаходяться в більшості великих ТРК столиці),

- екологічний туризм в розрізі ознайомлення та вивчення школярами і студентами основних представників флори і фауни країни, широко представлених в найбільшому національному зоопарку-Parque Metropolitano de Santiago,

- комбінована програма відвідування ряду науково-технічних музеїв і наукових центрів, де в інтерактивній і розважальній формі представлена інформація для дітей та юнацтва про розвиток і трансформацію нашої планети і всього того, що знаходиться на ній.

Туристські табори – тимчасові, або постійно діючі бази, метою яких є удосконалення туристських знань, умінь та навичок, активного відпочинку, рекреації, для підготовки туристів до походів та змагань [35, с. 7].

Дитячі табори займають окрему нішу в індустрії дитячого відпочинку в Болгарії.

Програма відпочинку часто включає відвідування аквапарків, дельфінаріїв, музичних фестивалів та інших розважальних заходів. Харчування організовано за системою «шведський стіл». Крім того, в більшості таборів є хороша освітня програма.

Варто відзначити, що дитячий відпочинок в Болгарії вважається найбезпечнішим з точки зору стандартів. Тобто в більшості таборів відтворені умови, найбільш повно відповідають нормам, що стосуються дитячого відпочинку. Стандарти забезпечують не тільки відповідний рівень побутового комфорту, але і грамотно складену змістовну програму відпочинку.

Дитячий відпочинок в Греції заснований на сімейному відпочинку. Готелі пропонують широкий спектр розважальних програм для дітей незалежно від віку. Ідеальні піщані пляжі Халкідікі і Пелопоннеса призначені для сімей з маленькими дітьми. Підлітків приваблюють сюди Історичні пам'ятки, стародавні і візантійські архітектурні пам'ятники, міфи і легенди Стародавньої Греції. У грецьких готелях є все необхідне для сімейного відпочинку. Майже у всіх готелях є дитячі басейни, ігрові майданчики, клуби.

Дитячий відпочинок в Туреччині можна поєднати з навчанням. Сучасні дитячі оздоровчі табори спеціалізуються на певних темах, наприклад, спорті або іноземній мові. Тому під час зміни діти щодня отримують корисні знання та навички. Англійська, наприклад, викладається навіть в самих звичайних дитячих таборах Туреччини. Космічний табір в Ізмірі знайомить дітей з професією астронавта, космосом, астрономією та іншими суміжними темами.

Дитячий туризм у Фінляндії дуже різноманітний. Це дає можливість дітям добре відпочити, зміцнити своє здоров'я, отримати нові знання і масу позитивних емоцій. Правильно організований відпочинок дитини в Фінляндії сприяє творчому розвитку. Таким чином, надаючи дитині можливість всебічно розвиватися, батьки зможуть побачити приховані якості і здібності малюка. Пізнавальна активність дитини в подорожі служить потужним стимулом у розвитку творчої особистості. У Фінляндії важко знайти місце, де не було б враховано все необхідне для батьків з дітьми. Активний туризм

надає можливість займатися спортом. Це один з найпопулярніших видів дитячого туризму в Фінляндії.

Іншим, не менш поширеним видом відпочинку є тісне спілкування з природою і представниками тваринного світу. За мотивами казок Туве Янссон казкові персонажі оживають на узбережжі і стають такими близькими, живучи простим життям посеред лісу, на березі моря, доступними і дають щирі почуття дітям. Одним з кращих парків розваг для дітей у Фінляндії є Країна Мумі-тролів. Це один з кращих дитячих парків у світі. Діти тут опиняються у фантастичній країні, де їх чекає Острів пригод.

Дітей тут зустрічають лісові розбійники, морські пірати, діти беруть участь в морській школі, грають різні ролі в захоплюючому театрі. З Мумі-острова діти добираються до Паски. На ньому хлопців чекають нові пригоди. Вони починаються вже на самому березі корабля, зайнятого піратами. Іспанія вважається однією з найпривабливіших країн для дитячого міжнародного відпочинку. Тут створені всі умови для цікавого, пізнавального і плідного проведення часу. Королівство відрізняється розвиненою інфраструктурою, прекрасною природою і великою кількістю кращих пляжів Європи.

Дитячий відпочинок в Іспанії активно розвивається за кількома напрямками і пропонує тематичні міжнародні табори: мовні, спортивні, екскурсійні, творчі.

Кожен іспанський дитячий спортивний табір пропонує свою власну програму тренувань, яка включає в себе загальний фізичний розвиток і вивчення певного виду спорту: теніс, кінний спорт, гольф, футбол, вітрильний спорт, плавання тощо. Все більшої популярності набувають екскурсійні літні табори, в яких відпочинок поєднується з пізнавальними поїздками по історичних і культурних місцях країни. Відвідуючи такі екскурсії, дитина отримує багато цікавої інформації про минуле і сьогодення Іспанії. Деякі табори спрямовані на розвиток творчого потенціалу дитини. Тут відпочиваючим будуть запропоновані різноманітні творчі майстерні,

літературні та театральні гуртки [24, с. 99]. Дитячий туризм – це не зовсім окремих напрямом, а скоріше державна політика в Італії. Насправді Італія є лідером в організації сімейного та дитячого відпочинку. Дітям пропонується не тільки відпочинок з батьками, а й аналогічна «доросла програма», що включає, наприклад, курорт, навчальні семінари та екскурсії з виставками з аквапарком на десерт. До речі, найбільший аквапарк AquaFun в Європі площею 2800 квадратних метрів знаходиться в Італії. Це свого роду «океан в мініатюрі».

В Угорщині також розвинений дитячий туризм. Наприклад, в компанії «Алтус» однією з найпопулярніших дитячих програм є тур «канікули в Угорщині». Він включає в себе відвідування таких цікавих міст, як Мішкольц, Будапешт, Сентендре і Егер. Крім того, досить популярні дитячі табори, а також літні дитячі фестивалі танцю і творчості. Відпочинок з дітьми у Франції дуже популярний. М'який клімат і сприятливі природні умови дозволяють здійснити подорож до Франції навіть з найменшими мандрівниками. Взявши з собою дітей, батьки можуть не турбуватися про їх дозвілля. Дитячі свята у Франції організовані як ніде, і батьки завжди впевнені, що дитині не буде нудно. Десятки аквапарків, парків розваг, ігрових центрів та ігрових майданчиків адресовані відпочиваючим з дітьми. Найколеритніша фігура серед них – Діснейленд.

Трохи позаду нього знаходиться парк Астерікс, пам'ятки і околиці якого перенесуть дітей в однойменний фільм, мультфільм або комікс - кому що більше подобається.

Отже, провівши дослідження історії становлення дитячо-юнацького туризму та його сучасного стану, можна зробити висновок, що успішна організація дитячого туризму є основою для поліпшення здоров'я дитячого населення, сприяє підвищенню їх інтелектуального потенціалу та зміцненню зв'язків з суспільством. Дитячі табори – це база, на базі якої дитина і підліток

навчатися приймати творчі рішення, любити і захищати природу, бути терпимими до оточуючих.

1.3. Специфіка реалізації рекреаційного потенціалу дитячого туризму

В даний час туризм є одним з найбільш швидкозростаючих секторів економіки у світі. Протягом декількох років туристична галузь в країні показує стабільно високі показники зростання туристичної інфраструктури та туристичного потоку. Аналіз ринку туристичних послуг в Україні за останні роки показав стрімке збільшення туристичних підприємств.

Так, якщо у 2017 році кількість туроператорів становила 498 одиниць, то в 2019 році їх кількість зросла до 538 одиниць. Кількість турагентів у 2017 році становила 2802 одиниць, а у 2019 році – вже 3903 одиниць, тобто на 40 % більше. На 32 % зросла і кількість підприємств, які займаються екскурсійною діяльністю.

Тобто можна говорити про високий рівень конкуренції серед туристичних компаній України та гарні перспективи для розвитку індустрії туризму в цілому.

Це також підтверджується й зростанням туристичних потоків. Так, в Україні туристичні потоки включають в себе кількість в'їзних, виїзних туристів та туристів, які подорожують в межах країни.

За даними Державної служби статистики України щорічна загальна кількість туристів, що в'їжджають до країни зростає. По зрівнянню з 2017 роком, їх кількість зросла вдвічі. Майже в 2,5 рази зросла й кількість туристів, які виїжджали з країни. І тільки кількість внутрішніх туристів зросла тільки на 9 %.

Приблизно така ж динаміка туристичних потоків спостерігається і серед дітей віком від 0 до 17 років. Так, в період 2017-2019 роки кількість

дітей, які виїжджали з країни зросла в 3 рази. Кількість внутрішніх туристів зросла з 40804 осіб у 2017 році до 46769 осіб у 2019 році. А от кількість дітей, які відвідали країну зросла у 2019 році по зрівнянню з 2017 роком в 15 раз, що

В'їзні (іноземні) туристи	Віїзні туристи	Внутрішні туристи
2017	39605	2289854
2018	75945	4024703
2019	86840	5524866

Кількість, осіб Туристичні потоки 2017 говорить про зростання привабливості України на світовому ринку дитячих туристичних послуг.

Зараз ще ведуться розрахунки показників за 2020 рік, але можна припустити, що, враховуючи пандемію коронавірусної хвороби (COVID-19), яка охопила весь світ, туристичні потоки в'їзного та виїзного туризму значно скоротилися, а внутрішній туризм збільшився.

Одне із важливих завдань України полягає в захисті дитинства, збереженні здоров'я та відновлення життєвих сил дітей шляхом здійснення якісного та повноцінного оздоровлення та відпочинку в відповідних дитячих закладах.

Закон України визначає поняття дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, як постійно або тимчасово діючий, спеціально організований або пристосований заклад, призначений для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, що має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку [37].

До дитячих закладів оздоровлення відносять дитячі заклади санаторного типу, дитячі центри та позаміські заклади оздоровлення та відпочинку.

В свою чергу дитячі заклади відпочинку поділяють на табори з денним перебуванням, дитячі заклади праці та відпочинку та наметові містечка.

За даними Державної служби статистики, в Україні влітку 2019 р. працювало 8808 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, з них – 241 дитячих закладів оздоровлення, 8567 – закладів відпочинку.

Існує негативна динаміка щодо зменшення кількості стаціонарних дитячих закладів оздоровлення та відпочинку й неналежного їх використання. Так, якщо у 2013 році діяло 18549 таких закладів, у 2017 році – 9745, у 2018 році – 9328, то у 2019 році – вже 8808 закладів.

Тобто за три роки кількість таких закладів зменшилась майже на 10 %, а з моменту анексії Криму та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей – на 52,5%. Якщо у результаті анексії Криму та проведення АТО на Донбасі втрачено 128 закладів в Криму та близько 70 закладів на території Донецької та Луганської областей, то наразі зменшення кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку зменшується, перш за все тому, що всупереч вимогам законодавства є випадки репрофілювання закладів, що створює передумови для відчуження майнових комплексів дитячих оздоровчих закладів з вилученням земель, на яких вони розташовані.

Згідно даних Державної служби статистики, на тлі зростання захворюваності дітей шкільного віку, в Україні кількість дітей, які пройшли оздоровлення влітку 2019 року зменшилась на 14700 чоловік, тобто на 1,6% по відношенню до 2018 року та становить всього 15,7% від загальної кількості дітей віком до 14 років, які проживали в Україні станом на 2019 рік.

Основні напрямки оздоровлення на сьогодні – це Дніпропетровська, Одеська та Харківська області, де працює більшість закладів оздоровлення й відпочинку.

Найбільший приріст дітей, які відпочивали та оздоровлювались в Україні в 2019 році відносно 2018 року спостерігався в Донецькій, Полтавській та Херсонській областях. Напроти, в Дніпропетровській, Івано-

Франківській, Рівненській областях кількість дітей у закладах відпочинку та оздоровлення значно знизилась.

Таблиця 1

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, за типами

	Кількість закладів, од				Оздоровлення дітей, од.			
	усього			% відношення 2019 до 2017 року	усього			% відношення 2019 до 2017 року
	2017	2018	2019		Усього	2018	2019	
Усього	9745	9328	8808	90,4	970027	921262	906562	93,5
з них заклади оздоровлення	299	244	241	80,6	187753	171 872	166 731	88,8
у тому числі								
позаміські	258	212	211	81,8	150787	140 889	135 990	90,2
санаторного типу	36	27	26	72,2	24522	18 326	20 714	84,5
дитячі центри	5	5	4	80,0	12444	12 657	10 027	80,6
з них заклади відпочинку	9446	9084	8567	90,7	782274	749 390	739 831	94,6
у тому числі								
праці і відпочинку	287	269	249	86,8	12108	12 154	11 478	94,8
з денним перебуванням	8917	8606	8113	91,0	664241	639 466	615 177	92,6
позаміські	142	131	139	97,9	93526	86 760	103 005	100,1
наметові містечка	100	78	66	66,0	12399	11 010	10 171	82,0

Якщо проаналізувати динаміку кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку в Україні за останні 20 років, то можна побачити, що найбільший пік зростання таких закладів припадав на 2004 р. і становив 19443 одиниць. Найбільший спад характерний для 2014 р., що зумовлено складною суспільно-політичною ситуацією в країні та анексією Криму.

Однією з характерних ознак становлення ринку дитячого туризму в Україні стало зменшення кількості путівок для оздоровлення дітей за

рахунок бюджетних коштів і, як наслідок, збільшення кількості комерційних пропозицій, які наразі почали вводити в продаж на туристичний ринок України.

Крім закладів відпочинку та оздоровлення, важливу роль в дитячому туризмі в Україні відіграють також й центри туризму та краєзнавства учнівської молоді (станції юних туристів), заклади еколого-натуралістичного профілю, заклади дитячо-юнацької технічної творчості та комплексні позашкільні заклади (палаці, центри, будинки позашкільної роботи, дитячо-юнацькі центри) [32].

Наразі система дитячого туризму в Україні – невід’ємна частина позашкільної освіти, яка успішно вирішує поставлені перед нею завдання виховання дитини, формування якостей людини і громадянина, залучення їх до туристської й спортивної роботи, виховання їх засобами туризму та краєзнавства.

Крім того, виховання здорового молодого покоління стали особливо актуальними у зв’язку із COVID-19, недостатньою фізичною активністю, нервовим перенапруженням, екологічним станом тощо.

РОЗДІЛ 2

ДИТЯЧИЙ ТУРИЗМ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

2.1. Історія становлення та розвитку дитячого туризму в Україні та світі

В сучасному суспільстві туризм виступає як все більш значимий досвід в житті багатьох людей, що заснований на відносинах, які включають багаторазове відвідування та перебування в одному й тому ж місці або подорожі в невідомі області, аби здобути певний досвід й навчитися жити за нових умов. Справді, бути туристом – це означає змінювати місце перебування й налагоджувати нові зв'язки із регіоном та місцевою спільнотою із манерою життя, яка потенційно здатна до варіацій від злегка несхожої до значно відмінної щодо повсякденного домашнього життя. Такий стан справ спонукає людей до експериментів із практиками та ситуаціями, які різняться і в різній мірі несподівані.

Туризм – явище багатовимірне та поліфункціональне. До його основних функцій слід віднести: рекреаційну, соціальну, культурну, екологічну, економічну, просвітницьку та виховну [2].

Із початку ХХ століття значно зросла чисельність підприємств туризму. Попри це, спостерігається й зростання пізнавальних та культурних запитів туристів, для котрих уже не вистачає традиційних туристичних послуг – харчування, розміщення, набір екскурсій тощо. Тому й виникає певна суперечність між запитами й потребами туристів і туристичними послугами, які пропонуються. Задля вирішення цього протиріччя слід активно включати до туристичних програм форми й методи культурно-дозвіллевої діяльності, що не лише збагачують зміст туристського дозвілля, а й спонукають

самореалізацію та розвиток особистості і задовольняють духовні потреби туристів.

Галузь дитячого туризму посідає найбільш значну частку на ринку туристичної індустрії. Програми відпочинку, які призначаються задля розширення світогляду дітей, покращення їх здоров'я або талантів, в кінцевому результаті спрямовані на розвиток покоління, яке зростає та вступає в доросле життя.

Туризм надає унікальну змогу дізнатися й познайомитися з історичною та культурною спадщиною своєї батьківщини та інших країн, аби пробудити у молоді почуття національної ідентичності, виховувати повагу й терпимість до укладу життя та звичаїв інших народів і країн.

Подорожі відіграють значиму роль в забезпеченні багатостороннього розвитку особистості. Відвідування, огляд визначних пам'яток та подорожі дають молоді змогу отримати досвід сприйняття краси навколишнього світу та шанс підвищити власний інтелектуально-культурний рівень. Також важливе значення туризму як засобу для зняття фізичної перевтоми, психологічної перенапруги чи стресу. Окрім того саме дитячий туризм позитивно впливає на формування самодисципліни, розвиток комунікативних навичок й адаптацію до змінних умов сучасного ритму життя.

На практиці, в нормативно-правових актах і науковій літературі відсутня загальноприйнята визначена диференціації туристів та стандартна термінологія, відповідно до віку мандрівників. Разом з тим, усі вітчизняні та зарубіжні вчені виділяють дитячий та молодіжний туризм, як форми (види) туризму, у залежності від віку учасників подорожі. Проте немає одностайного визначення цих дефініцій та окреслення чітких вікових меж [8].

На сьогодні в Україні розвиток дитячого туризму вбачається особливо актуальним, адже саме такий вид туризму має патріотично-виховне значення,

та надає можливість вже в юному віці не лише пізнавати власну країну та весь світ, а також й реалізувати конституційне право кожної дитини на відпочинок. Тому в такій перспективі наукове дослідження цієї тематики постає актуальним та своєчасним.

У формуванні структури дитячого туризму в Україні виділяють декілька етапів, зокрема:

- поява та зародження напрямку дитячого туризму (період Російської та Австро-Угорської імперій тобто ХІХ – початок ХХ ст.);

- розвиток галузі дитячого туризму і рекреації в радянський період (20-ті – 90-ті роки ХХ ст.),

- розвиток дитячого туризму у часи незалежної України (із 1991 р. та до сьогодні). Витоки дитячого туризму відносяться аж до кінця ХVІІ ст. й пов'язані зі становленням системи освіти [1].

Дитячий туризм на першому етапі зароджувався в якості комплексу заходів із метою наочного пояснення явищ природи. Вперше значення принципу наочності в системі навчання було відображено в «Статуті народних училищ» (1786 р.) та «Шкільному статуті» 1804 р. Уже на початку ХІХ ст. починають формуватися окремі теоретико-методологічні принципи розвитку туризму та екскурсій серед учнівської молоді. До їх числа відносяться: пізнавальні екскурсії, основна мета яких полягала в поглибленні й спогляданні теоретичних аспектів при вивченні в школі географії.

На початку 60-х років ХІХ ст. набувають поширення дальні прогулянки, які організуються окремими вчителями-ентузіастами. В їх основі є екскурсії природничо-наукового характеру. Наприкінці ХІХ ст. серед учнівської молоді формуються два типи подорожей та екскурсій. Метою першого типу є вивчення природничих наук: географії, геології, ботаніки та інших. До другого типу відносяться дальні учбові подорожі з ціллю ознайомитися із культурними та історичними пам'ятками. Міністерство освіти видало комплекс спеціальних нормативних документів,

які сприяли для розвитку шкільних освітніх екскурсій. Так, зокрема, у 1889 р. вийшов циркуляр з вказівкою, що доречним буде звертати особливу увагу на прогулянки, які потрібно впроваджувати в користування географам, історикам, біологам тощо [4].

Наступний циркуляр виданий у 1900 р. скасовував літні канікулярні роботи та рекомендував освітні прогулянки і подорожі. Саме такі вказівки заклали початок для літньої оздоровчої роботи з учнями. Тому таким чином екскурсії та подорожі для учнів починають бути одним із елементів навчання, що застосовується педагогами комерційних та реальних училищ, і вищих учбових закладів. Центром розвитку екскурсійного туризму стає школа. В 1905 році з'являються перші пільги у наданні туристичних послуг для учнівської молоді [2].

На другому етапі одним із найактивніших ентузіастів в питаннях розвитку дитячого туризму був Р. Р. Лейнцигер. Він займався організацією екскурсій, здійснював активну рекламну кампанію, формував пропозиції для налагодження співпраці між екскурсійними організаціями та органами державної влади. Чимдалі в процесі розвитку цієї сфери відбувається поступове збагачення тематики екскурсій, прослідковується зв'язок із шкільними предметами. Подорожі починають розрізняти за їх тривалістю (місцеві – одно-дводенні та дальні – більш тривалі за часом), особливо виділяється літній період як чинник сезонності, також розширюється й географія поїздок (від північних регіонів Криму та Кавказу й від Уралу до країн Європи). Значна увага приділяється до екскурсійних поїздок та масової роботи із дітьми влітку. Діяльність по оздоровленню школярів проводиться в літніх таборах.

У середині 1930-х років надалі розширюється існуюча туристсько-екскурсійна база. В 1936 р. весь напрямок туристсько-екскурсійної роботи переходить у підпорядкування профспілок із створенням Центрального туристсько-екскурсійного управління (ЦТЕУ). Завдяки цьому,

розпочинається впорядкування наявної структури туристських організацій. В 1939 р. самодіяльні походи були визначено в якості виду туризму. У 1940 р. організуються інструкторські звання по видах самодіяльного туризму – пішохідного, лижного, водного, велосипедного, авто- і мототуризму [1].

У 1945 р. було прийнято рішення щодо відновлення діяльності туристсько-екскурсійних управлінь. Із 1946 р. ЦТЕУ приступає до роботи із будівництва нових туристських об'єктів, створення екскурсійних установ та організації подорожей. З метою стимулювати розвиток дитячого туризму у 1954 р. для піонерів 5–7 класів запровадили значок «Юний турист». А в 1954 році відбувся Перший зліт туристів-школярів на озері Тургояк. Саме цей зліт відіграв першочергову роль в об'єднанні роз'єднаних самодіяльних походів у постійні експедиції школярів [3].

В 1958 р. створено Бюро міжнародного молодіжного туризму «Супутник». У 1959 р. відкриваються його перші місцеві відділення у Києві та інших містах України. Основне завдання «Супутника» полягало в розширенні міжнародних зв'язків та створенні міжнародних таборів відпочинку.

До періоду кінця 1960-х років в сфері дитячого та юнацького туризму виділяються наступні основні види діяльності: молодіжні та дитячі табори відпочинку, походи і краєзнавчі експедиції. Саме в цей період значно розширюється географія дитячого туризму. Одночасно закладається основа для подальшого розвитку міжнародного молодіжного туризму [2].

В 1970 р. проходить реорганізація в структурі дитячого туризму: республіканські, краєві та обласні дитячі станції об'єднуються в Центральну дитячу екскурсійно-туристську станцію (ЦДЕТС) та підпорядковуються до Міністерства освіти. На місцях дитячі станції (ДЕТС) продовжують співробітництво та координацію туристської роботи Палаців і Будинків піонерів, Станцій юних туристів, спортивних секцій. У 1971 р. прийнято ухвалу про Всесоюзний похід піонерів і комсомольців «по місцях

революційної, бойової та трудової слави СРСР». Організатором екскурсійних поїздок школярів виступає БММТ «Супутник». Основу тогочасних подорожей складають: «маршрути бойової й трудової слави», відвідування музеїв та театрів, огляд визначних пам'яток, знайомство з досягненнями народного господарства країни. До 1984 р. БММТ «Супутник» провадив співпрацю із 88 країнами світу. Виїжджало за кордон по лінії молодіжних обмінів – 670 тис. учнів. Набули популярності та отримували розвиток спеціальні рейси «Поїздів Дружби» до Угорщини та Чехословаччини [3].

Отже, відносно цього періоду, важливо відзначити, що сфера дитячого туризму в СРСР, була тісно інтегрована у загальнодержавну ідеологічну систему й була спрямована на повний контроль індивіда. Тоталітарний характер держави та суспільства зумовлював жорсткий контроль за сферою дозвілля, вагомою складовою якого виступає туризм. Особливого значення тут, безумовно, надавалося саме дитячому туризму, задля всеосяжного впливу на формування дорослої особистості у потрібних ідеологічних рамках.

На третьому етапі після здобуття Україною незалежності та здійснення економічних реформ, державна підтримка установ й заходів у туристичній сфері звелась до мінімальних меж. Станом на сьогодні доволі популярним залишається відпочинок дітей на Чорноморському узбережжі, в Карпатах на Закарпатті й Полтавщині.

У багатьох областях України з метою організації дитячого туризму та стимулювання теоретико-методологічної роботи і узагальнення набутого досвіду при місцевих державних адміністраціях створено спеціалізовані центри з розвитку дитячо-юнацького туризму. Для прикладу, в Чернівецькій області одним із найуспішніших центрів вказаного профілю є Глибоцький центр дитячо-юнацького молодіжного туризму та екскурсій. Велика кількість оздоровчих таборів функціонує на Волині. Одним із них є «Ровесник» дитячий позаміський заклад оздоровлення та відпочинку, який було

засновано у 1983 р., площа якого займає 4,91 га. Поступово згуртовуючись, діти розвивають культуру своєї держави, виражаючи її в прислів'ях, піснях, легендах, казках і малюнках, віршах, девізах. Вони безупинно та повсякчас надихаються атмосферою творчості, дбають про своє фізичне здоров'я та збагачують власні духовні скарби, вчать робити добрі вчинки, цінувати чесність, благородство, відповідальність [5].

На межі століть туризм та екскурсії набувають значення в якості одного із методів освіти. Відбувається поступове збагачення тематики екскурсій, прослідковується зростання зв'язку із шкільними предметами. Набуває значення розрізнення подорожей за їх тривалістю (місцеві однододенні та дальні тривалі), виділяється річний період як чинник сезонності та розширюється географія поїздок. Перші десятиліття радянської влади для сфери дитячого туризму та екскурсій були етапом із накопичення досвіду та пошуку організаційних форм, функціонування туристських спільнот й оптимальних методів управління процесами розвитку дитячо-юнацького туризму. Виникає потреба у вивченні та узагальненні існуючого досвіду по розвитку дитячого туризму не лише з перспективи додаткової освітньої діяльності, а й із погляду економічної ефективності цієї сфери.

В епоху звільнення від тоталітарної залежності та проголошення незалежності України, нові економічні відносини, що виникли у нашій країні, загострили наявні проблеми в сфері дитячого туризму та, потребують кардинальних змін в підходах та механізмах організації діяльності з розвитку масового дитячого туризму.

2.2. Характеристика сучасного стану дитячого туризму в Україні

Дитячий туризм та рекреація виступає однією з форм туристсько-рекреаційної діяльності, яка пов'язана з організацією відпочинку, оздоровлення, проведення дозвілля підростаючого покоління. Практика

здійснення такої туристсько-рекреаційної діяльності в Україні та світі говорить про формування відповідної складової сфери послуг, яка орієнтована на задоволення потреб дитячого населення [1].

В Україні сфера дитячого лікувально-оздоровчого туризму представлена дитячими оздоровчими таборами, санаторіями та профілакторіями, різнопрофільними реабілітаційними центрами. Так влітку 2017 р. в Україні функціонувало 9 745 дитячих закладів оздоровлення і відпочинку, із яких – 299 дитячих закладів оздоровлення та 9 446 – закладів відпочинку (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку в Україні

Тип закладу	Кількість закладів, од.		Кількість місць, од.	
	2016	2017	2016	2017
Всього	9 669	9 745	111 621	106 337
Заклади оздоровлення	316	299	78 953	73 478
у тому числі:				
позаміські	273	258	65 656	61 039
санаторного типу	38	36	9 647	8 489
дитячі центри	5	5	3 650	3 950
Заклади відпочинку	9 353	9 446	32 668	32 859
у тому числі:				
праці і відпочинку	318	287	2 095	1945
з денним перебуванням	8 790	8 917	-	-
позаміські	146	142	30 573	30 914
наметові містечка	99	100		

[за даними Державної служби статистики України].

Порівняно із 2016 р. на 76 одиниць зменшилася кількість дитячих закладів (рис. 2.1). У зростанні кількості дитячих закладів найбільший пік припав на 2004 р. і склав – 19 443 одиниць. В 2014 р. був характерний

найбільший спад, який зумовлений із анексією Криму й проведенням на території Донецької та Луганської областей антитерористичної операції.

В зв'язку із результатом анексії Криму та проведенням на Донбасі АТО було втрачено 128 закладів в Криму та близько 70 закладів на території Донецької та Луганської областей. Відомий кримський заклад «Артек» перемістився до Пущі Озерної під Києвом, й розміщується там і на сьогоднішній день на площі 70 гектарів. Основними територіальними зонами оздоровлення на сьогоднішній час є Одеська область, Карпати та центральні регіони держави, де зосереджена і працює переважна більшість закладів оздоровлення та відпочинку.

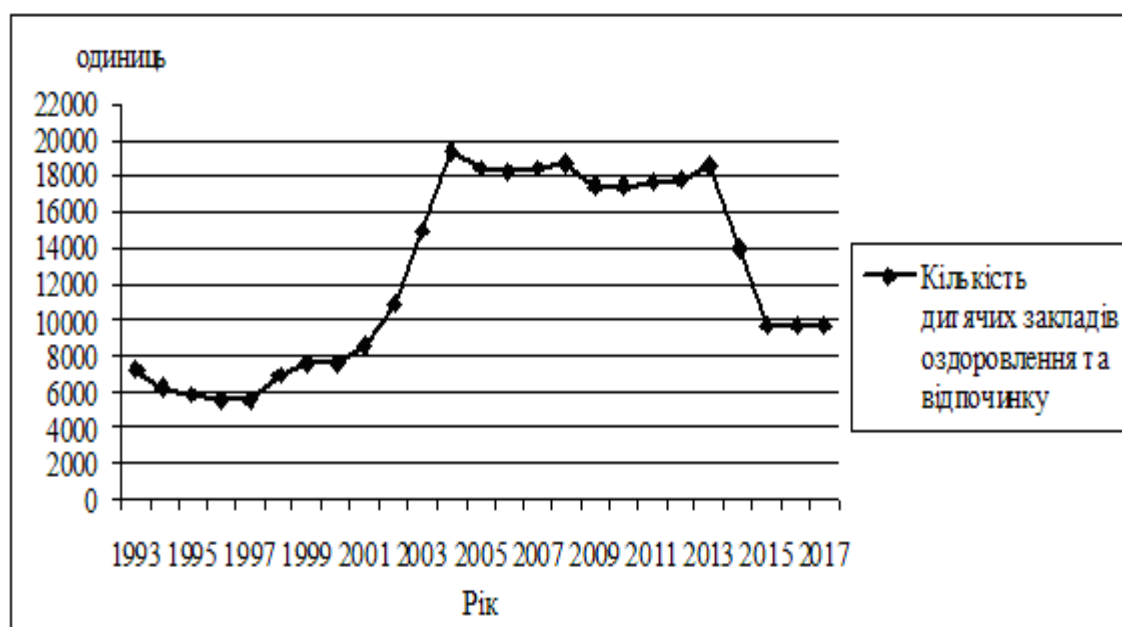

Рисунок 2.1 – Динаміка кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку в Україні у 1993–2017 рр. [48]

За 2016 рік в Україні суб'єктами туристичної діяльності було обслужено – 245 927 дітей у віці до 17 років. Найбільшим в Україні серед туристських підприємств, що на сьогодні спеціалізуються на дитячому туризмі, у нашій країні продовжує залишатись АТ «Супутник-Україна».

Попри те, що діючою системою ринкових взаємовідносин зруйновано монополію «Супутника» на цей вид туризму, він продовжує бути одним із провідних в цій галузі. Також загальновідомими є дитячі центри: «Артек» та «Молода гвардія». Дитячим туризмом в Україні в наш час займаються наступні провідні туристичні компанії, наприклад: «Дітки», «Дельта-тревел», «Чорномор-тур» «Ласпі», «Сан-Валентин», «Пілігрим», та ін. [3].

За період на протязі 2010–2017 років відбулося істотне скорочення кількості місць в закладах дитячого оздоровлення і відпочинку на фоні зменшення загальної кількості дитячих закладів. Вкрай помітне зменшення кількості місць сталося 2014 р., це було зумовлене складною суспільно-політичною ситуацією в Україні та анексією Криму. Так, наприклад, порівняно із 2013 роком більш ніж удвічі зменшилася кількість місць.

У 2017 році влітку 970 027 дітей побувало у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку, що на 34 306 осіб менше, ніж аналогічний показник в 2016 р. Найбільша кількість дітей оздоровилося саме у дитячих закладах відпочинку із денним перебуванням та в оздоровчих закладах позаміського та санаторного типу.

За 2016-2018 роки спостерігалася позитивна динаміка відносно кількості оздоровлених дітей. Проте у порівнянні із 2013 р. кількісний показник оздоровлених дітей майже вдвічі зменшився. Це спричинене зменшенням кількості дитячих закладів оздоровлення та відпочинку й, відповідно, кількості місць у них.

Якщо проводити аналіз оздоровлення дітей за окремими категоріями, тоді можна відзначити, те що найбільше було оздоровлено дітей із багатодітних та малозабезпечених сімей (183 тис. осіб). Значно меншу кількість складають діти осіб, які визнані учасниками бойових дій (35,8 тис.), а також діти-сироти і діти, які позбавлені батьківського піклування (32,5 тис. осіб).

За період протягом 2016–2017 рр. виїхало на відпочинок та оздоровлення за кордон – 5592 дитини. Серед них найбільша кількість виїхали до США, Іспанії, Італії – це понад тисячу дітей. В цілому українські діти протягом зазначеного періоду, перебували на оздоровленні та відпочинку у 20 країнах.

Координацію діяльності, яка пов'язана із організацією виїзду за кордон груп дітей і контроль за її провадженням здійснюється Міністерством соціальної політики України, та структурними підрозділами з питань сім'ї, молоді та спорту обласних та Київської міської держадміністрацій. На міністерство покладається функція здійснення контролю за направленням за кордон груп дітей для відпочинку та оздоровлення, а також за поверненням їх в Україну.

На даний час в країні 38 громадських організацій бере участь в процесі організації виїзду дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення. Як найбільш активну в цьому напрямку можна виділити роботу таких організацій: БФ «Корда», МБФ «Країна милосердя», БФ «Набат», БФ «Білий слон», МБФ «Аріадна», МБФ «Вічні цінності», ВБО «Волонтерське об'єднання «Крила» тощо.

На урядовому та неурядовому рівнях за ініціативи іноземних партнерів та закордонних дипломатичних установ України реалізовано проекти із оздоровлення та відпочинку дітей, як на території України, так й в інших країнах, зокрема, в Австрії, Болгарії, Великій Британії, Греції, Грузії, Італії, Іспанії, Латвії, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Португалії, Словенії, США, Туреччині, Туркменістані, Угорщині, Франції, Хорватії, Чехії, Швейцарії, Швеції [5].

Згідно з даними Міністерства соціальної політики України, станом на 1 вересня 2017 р. було використано 729 423 тис. грн на оздоровлення та відпочинок дітей, із них 281 881 тис. грн – це кошти із обласних бюджетів та

бюджету м. Києва, а 447 542 тис. грн – кошти бюджетів міст обласного значення та районних бюджетів [4, с. 12].

За умов щорічного збільшення обсягів державного фінансування програми оздоровлення дітей, коштів вистачає лише на третину від існуючої потреби, також відсутні чіткі механізми розподілу й критеріїв по якісній оцінці оздоровлення, також не вистачає прозорості в проведенні тендерів на державне замовлення із оздоровлення дітей, що досить негативно впливає на бажання дитячих оздоровниць приймати участь в них.

Важливу роль в нашій країні для розвитку дитячого туризму відіграють центри туризму та краєзнавства учнівської молоді (станції юних туристів). В Україні дитячо-юнацький туризм організаційно підпорядковується Міністерству освіти і науки. Тому в Україні поруч із профільними закладами еколого-натуралістичного профілю та закладами дитячо-юнацької технічної творчості і комплексними позашкільними закладами (палаці, центри, дитячо-юнацькі центри, будинки позашкільної роботи тощо), саме профільні туристсько-краєзнавчі заклади є складовою частиною в системі позашкільної освіти та виховання. Безумовно, що основу системи дитячо-юнацького туризму в нашій країні складають саме профільні туристсько-краєзнавчі заклади. Комплекс всієї туристсько-краєзнавчої роботи для дітей та молоді в країні очолює Український державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді, який виступає як інструктивно-методичний та організаційний центр туристської, краєзнавчої та екскурсійної роботи із учнівською та студентською молоддю в Україні [2, с. 17].

Можна констатувати, що в Україні сучасний стан розвитку дитячого туризму характеризується невисоким рівнем. Проведений аналіз щодо основних показників оздоровлення та відпочинку дітей продемонстрував, що в Україні на жаль оздоровлюється лише незначна кількість дітей. Переважна більшість з наявних дитячих закладів оздоровлення та відпочинку працює тільки сезонно – влітку. Державного фінансування, яке виділяється на сферу

оздоровлення та відпочинку дітей, не вистачає для покриття всіх існуючих потреб.

2.3. Перспективні напрями розвитку дитячого туризму в Україні

Нові економічні відносини вимагають змін у підходах та механізмах організації діяльності щодо розвитку масового дитячого туризму. Зокрема, відбувається зміна суб'єктів та інститутів, що займаються організацією дитячого туризму: якщо до початку 90-х років питаннями дитячого туризму займалася система освіти, то зараз суб'єктами, що розвивають дитячий туризм, виступають комерційні фірми та громадські об'єднання.

Сьогодні у Україні у сфері дитячого туризму одночасно працюють як комерційні, і некомерційні організації. Комерційна сфера складається з туристських фірм, туристських баз та приватних осіб, які працюють зі школярами. Діяльність комерційних структур спрямована на отримання прибутку і здійснюється в умовах конкуренції на ринку дитячого туризму. Некомерційна сфера представлена: державними та муніципальними органами управління, державними та муніципальними освітніми установами, у тому числі установами додаткової освіти, громадськими (самодіяльними) об'єднаннями (туристичні клуби, спортивні секції, дитячі та молодіжні громадські організації та рухи). Робота структур некомерційної сфери не пов'язана з отриманням фінансового прибутку та здійснюється за рахунок бюджетних асигнувань та (або) залучених коштів, у т.ч. батьківської плати.

Туристські клуби як «установи додаткової освіти» провадять свою діяльність на базі шкіл та інших загальноосвітніх установ. Туристські гуртки та секції приписані як до різнопрофільних установ додаткової освіти (Палаці, будинки та центри дитячої творчості, творчості юних та аналогічних), так і до спеціалізованих установ (Станції юних туристів, Центри дитячо-юнацького туризму та ін.). У більшості регіонів такі Центри

також включають у сферу своєї діяльності супутні напрямки, наприклад краєзнавство, екологію тощо.

Ще однією категорією спеціалізованих установ вважатимуться дитячі туристські бази. Частина баз зберегла свій державний чи муніципальний статус, інші у 90-ті роки ХХ століття були приватизовані та стали приватними, але не припинили роботу зі школярами. Організація відпочинку та оздоровлення в цих установах проходить, як правило, шляхом продажу путівок, причому як покупці виступають як органи освіти, так і установи соціального захисту у справах молоді. Частина дитячих туристських баз фінансується лінією програм соціального страхування.

В даний час зустрічається і змішаний тип організації дитячого туризму, який поєднує державні дотації з фінансовими вкладеннями вітчизняних та міжнародних комерційних асоціацій, фондів, спілок. Органи управління освітою та (меншою мірою) комітети з фізичної культури та спорту є державними та муніципальними органами управління, які традиційно займаються розвитком дитячо-юнацького туризму. В останні роки в реалізацію програм розвитку дитячого та молодіжного туризму включилися також органи у справах молоді та управління (департаменти тощо) з туризму, а також органи управління змішаного типу, наприклад, Комітети у справах молоді, спорту та туризму. Освітні установи (школи, гімназії, ліцеї тощо.) нині, зазвичай, теж входять у свої навчальні плани елементи туристичної діяльності.

Серед громадських організацій, що розвивають дитячий туризм, можна також виділити спеціалізовані громадські організації (туристські клуби) та багатопрофільні об'єднання (військово-патріотичні, скаутські організації тощо, а також різні Спілки молоді).

Відповідно до чинного законодавства громадські об'єднання можуть або діяти без реєстрації, або реєструватися як самостійні юридичні особи. Насправді об'єднання першого типу найчастіше працюють з урахуванням

якихось державних чи муніципальних закладів освіти, зокрема з урахуванням вищих навчальних закладів. Від гуртків чи секцій, які працюють у установах додаткової освіти, такі громадські об'єднання відрізняються наявністю власних нормативних документів та виборних органів управління та контролю, різноманітнішими формами та напрямками діяльності, що виходять за межі лише освітнього процесу. Метою діяльності такого об'єднання стає не просто отримання учнями якогось обсягу знань, умінь та навичок, а виховання та ефективна соціалізація молодого покоління. Громадське об'єднання має право користуватися земельними ділянками, орендувати чи купувати нерухомість, у тому числі будівлі, споруди, автотранспортну техніку, інші засоби пересування типу човнів, байдарок тощо.

В Україні також популярні громадські об'єднання, які займаються екологічним туризмом. Цей напрямок підтримується деякими міжнародними фондами, які виділяють різні гранти для реалізації програм цих об'єднань, а також Департаментом з молодіжної політики Міністерства освіти.

Дитячі туристичні клуби мають організаційно-правову форму у вигляді «громадського об'єднання», заснуються не менше, ніж трьома дорослими людьми, та є установами додаткової освіти дітей та молоді. У разі, якщо клуб як установа додаткової освіти отримує державну ліцензію, він має право розробляти власні освітні програми та видавати своїм учасникам після закінчення курсу відповідні свідоцтва та дипломи. За відсутності ліцензії клуб стає установою дозвілєво-спортивної сфери, яке учасники мають можливість отримання деяких документів щодо досягнення результатів у туристської діяльності лише з участю у змаганнях більш рівні, ніж клуб.

Як комплексне соціально-педагогічне явище туризм можна класифікувати за цілями подорожей, змістом, формами організації, за кількістю учасників, їх віком та показником тощо. З метою подорожей виділяються такі види туризму: пізнавальний, спортивний, рекреаційний

(відпочинок), оздоровчий. За тематичними напрямками пізнавальні подорожі школярів можна розбити на етнографічні, геологічні, екологічні, історичні, археологічні та інші види виїздів. За способом організації туристські подорожі поділяються на планові (здійснюються за програмами туристично-екскурсійних установ) та самодіяльні. До найпоширеніших форм самодіяльного туризму належать: туристські прогулянки, походи, експедиції, зльоти, туристські табори. У свою чергу, за способом активного пересування самодіяльний туризм класифікується як: пішохідний, лижний, водний, гірський, спелеотуризм, велотуризм, автотуризм, комбінований.

Дитячо-юнацький туризм виділяється з поєднання дитячого та молодіжного видів туризму та має на увазі подорожі дітей, включаючи школярів, віком від 7 до 18 років з різними цілями. У вже згадуваному Законі дається таке просте визначення: «Туризм дитячий та юнацький – подорожі осіб дитячого та юнацького віку».

Основні види дитячо-юнацького туризму: внутрішній туризм (екскурсії для школярів, спортивний туризм, в тому числі спортивно-туристські змагання, самодіяльні шкільні обміни, пізнавальні та рекреаційні дитячі тури на комерційній основі, оздоровлення та відпочинок у дитячих таборах; виїзний туризм: організація міжнародних безвалютних обмінів, освітні, ділові та заохочувальні виїзди для талановитих підлітків, переможців творчих конкурсів, олімпіад тощо, пізнавальні та рекреаційні тури на комерційній основі, виїзди до міжнародних молодіжних та дитячих центрів (таборів).

У практиці можна знайти кілька типів туристських клубів. Зокрема, велике поширення набули клуби, гуртки та секції юних туристів, туристично-краєзнавчу діяльність яких координує Центр дитячо-юнацького туризму Міністерства освіти. Методичну та соціально-педагогічну роботу здійснюють Центри дитячого туризму, станції юних туристів та туристські клуби в Україні. Їхні основні завдання це:

- організація розробки змісту, методики та нових освітніх технологій для туристично-краєзнавчих об'єднань учнів;
- проведення масових заходів, що розвивають різні напрями туристично-краєзнавчої діяльності учнів;
- здійснення інструктивно-методичної роботи, що забезпечує підвищення кваліфікації та стимулювання творчої діяльності працівників центрів;
- координування зусиль та надання допомоги освітнім установам в організації та вдосконаленні туристично-краєзнавчої та екскурсійної роботи.

У перспективі дитячо-юнацький туризм може і має стати одним із пріоритетних напрямів розвитку соціально-педагогічного спрямування культурно-дозвільної діяльності. Його педагогічні здібності визначаються сукупністю ресурсів, витoki яких кореняться як і формах організації подорожей, максимально повно враховують особистісний інтерес, і у самій природі туристської діяльності.

Педагогічні можливості туристичної діяльності визначаються тим, що вона органічно поєднує різноманітні види організації дозвілля з різними формами освітньої діяльності; вирішує проблему зайнятості дітей, скорочує простір девіантної поведінки; підтримує та розвиває творчість дітей, креативність особистості; сприяє встановленню реальної взаємодії та взаємозбагачення культур; створює умови для формування кожним учасником адекватних уявлень про себе і навколишній світ; сприяє свободі вибору форм освіти, а також ухвалення рішення, самостійності; допомагає опанувати основи проектної діяльності.

Аналіз роботи туристських клубів школярів дозволив сформулювати основні соціально-педагогічні умови реалізації педагогічного потенціалу самодіяльної спільності:

1) діалогічність «вертикальних» та «горизонтальних» відносин у клубі, що забезпечує позитивні соціальні очікування, оцінку, визнання всіх його учасників;

2) спільне цілепокладання керівника та учасників, що підвищує усвідомлення власної значущості членів клубу;

3) можливості самовизначення учасників об'єднання у рамках основного репертуару «клубних ролей», що активізує та індивідуалізує творчі прояви підлітків у діяльності туристичного клубу;

4) різноманіття та динамічність колективних ролей, репертуар яких повинен формуватися відповідно до соціально-психологічної ситуації у спільності та мотивами участі в роботі клубу (це дає можливість кожному члену дозвільної спільності набути власного «амплуа», зайняти лідируючу позицію і тим самим отримати можливість самовираження, самоствердження, розвитку психологічних якостей, які вигідно відрізняють його від інших учасників);

5) формування та просування референтних учасників клубу (лідерів), що задають високий рівень активності та творчої самореалізації, а також позиціонують відповідну систему екологічно відповідних норм та цінностей;

6) змістовне різноманіття колективної діяльності, що дозволяє кожному члену спільності знайти вид діяльності, що відповідає психологічним особливостям;

7) організація позитивного ставлення зовнішнього соціокультурного середовища до природоохоронних видів діяльності учасників, що сприяє формуванню соціальної відповідальності підлітка та розвитку суспільно-цінної активності - за рахунок визнання результатів діяльності членів дозвільного об'єднання, позитивної з боку значущого оточення.

Успішність керівництва самодіяльною спільністю багато в чому залежить від ступеня оволодіння керівником технології соціально-культурного проектування.

РОЗДІЛ 3

РЕКРЕАЦІЙНА СИСТЕМА ДИТЯЧОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Рекреаційні ресурси розвитку дитячого туризму в Україні

Сьогодні послуги дозвілля визначають все більш новий шлях розвитку туризму. Туроператори включають все більш широкий вибір можливостей для дозвілля, щоб зайняти сильнішу позицію на туристичному ринку.

Дозвілля – діяльність у вільний час поза сферою суспільної й побутової праці, завдяки якій індивід відновлює свою здатність до праці й розвиває у собі в основному ті вміння й здатності, які неможливо вдосконалити в сфері трудової діяльності [2].

Саме на дозвіллі людина має змогу розвивати власну особистість, виразити себе, отримати моральне чи естетичне задоволення, яке вона не отримує під час навчальної та трудової діяльності. Тому дозвіллева діяльність дітей та підлітків набуває особливої важливості. На дозвіллі дитина за допомогою дорослих повинна знайти вільний вибір шляху власного удосконалення та самопізнання. З цієї причини постає проблема дозвіллевої діяльності дітей, яка складається з мотивації власного самовдосконалення та зі створення середовища, у якому є можливим таке самовдосконалення. Це діяльність, яка здійснюється в руслі певних цілей та інтересів людини. Пізнання нового, засвоєння культурних цінностей, творчість, аматорська праця, спорт й фізкультура, подорожі та туризм – цим і багатьом іншим може бути зайнята у вільний час людина. В багатьох роботах, що вивчають проблеми дитячого туризму, зазначається, що він поєднує в собі спонтанну активність дітей із планово організованою діяльністю підприємств туристсько-екскурсійного обслуговування. Водночас туризм – це індустрія, яка створює та пропонує різноманітні типи турів, маршрутів, екскурсій і комплексів культурно-дозвіллевих послуг, які повинні

організувати активність дітей, направивши її на виховання, оздоровлення, соціально-санкціоновані форми розваги тощо.

Для того, щоб зрозуміти актуальну соціокультурну ситуацію в дитячому дозвіллі необхідно, з одного боку, розглянути його зміст та ти види діяльності, які діти вважають за краще в години свого дозвілля, з іншого боку, потрібно вивчити характер та стан діяльності культурно-дозвіллевих закладів й підприємств.

Немає сумнівів, що у сфері дитячого дозвілля відбуваються істотні зміни: з'являються нові форми дозвілля, змінюються зміст і характер наявних раніше форм. Наразі стає все більш очевидним, що сучасні види дитячої дозвіллевої діяльності мають свою специфіку, яка помітно відрізняє їх від традиційних видів. При цьому під дозвіллевими інноваціями потрібно розуміти такі явища цієї сфери життєдіяльності, яких не було на попередній стадії розвитку суспільства, але які з'явилися на даній стадії і знайшли свій вияв або в абсолютно нових формах дозвіллевої діяльності, або в трансформаціях дотеперішніх форм, а також в умовах та наслідках цих змін [3].

Якщо розглядати інноваційні форми організації дитячого дозвілля в багатофункціональних дозвіллевих центрах, то сьогодні ними можна вважати розробку і реалізацію комплексних програм організації дозвілля, в яких були б враховані найбільш актуальні напрямки дитячої політики.

Немає сумнівів, що у сфері дитячого дозвілля відбуваються істотні зміни: з'являються нові форми дозвілля, змінюються зміст і характер наявних раніше форм. Наразі стає все більш очевидним, що сучасні види дитячої дозвіллевої діяльності мають свою специфіку, яка помітно відрізняє їх від традиційних видів. При цьому під дозвіллевими інноваціями потрібно розуміти такі явища цієї сфери життєдіяльності, яких не було на попередній стадії розвитку суспільства, але які з'явилися на даній стадії і знайшли свій вияв або в абсолютно нових формах дозвіллевої діяльності, або в

трансформаціях дотеперішніх форм, а також в умовах та наслідках цих змін [3]. Якщо розглядати інноваційні форми організації дитячого дозвілля в багатофункціональних дозвіллевих центрах, то сьогодні ними можна вважати розробку і реалізацію комплексних програм організації дозвілля, в яких були б враховані найбільш актуальні напрямки дитячої політики.

Сучасні діти завдяки комп'ютеризації та урбанізації, які надають великий потік інформації, почуваються більш втомленими, чим раніше. Така психологічна втома потребує контрасту та зняття стресу у вигляді зміни звичайного способу життя й обстави. Все це можуть надати культурно-дозвіллеві заходи.

Для дітей притаманний дещо інший стиль відпочинку, ніж у дорослих. Крім заходів, що спрямовані на зміцнення здоров'я, їм потрібні дозовані, але стабільні соціальні взаємодія та розумове навантаження. Програма відпочинку при цьому повинна бути різноманітною, щоб задовольнити дитячу непосидючість. А дорослі повинні направляти дітей на діяльність, яка була б для нього одночасно цікавою та корисною.

Складаючи програму відпочинку, потрібно пам'ятати, що діти більш схильні до ігрової діяльності, яка захоплює психіку цілком, що дає постійний приплив емоцій, нових відчуттів, і із працею пристосовується до діяльності одноманітної, спеціалізованої [7].

Ігрова діяльність має універсальний характер і притягає людей практично всіх віків і соціального стану. Але в дитині інтерес до ігрової діяльності носить досить виражений характер. Гра є різноманітним за змістом, характером та формою, явищем.

К. Грос одним з перших дав класифікацію гри, поділив її на дві групи: експериментальні – це вправи для формування волі, моторні, сенсорні, інтелектуальні та афективні ігри та спеціальні – це ігри, під час яких розвиваються необхідні в різних сферах життя здібності, які в дітей проявляються і вдосконалюються. Німецький психолог В. Штерн

класифікував ігри на соціальні (спільні з іншими) та індивідуальні (за задумом дитини).

А швейцарський психолог Ж. Піаже відокремлював: ігри-вправи (виникають у перші місяці життя дитини); символічні ігри (найпоширеніші ігри дітей віком від 2 до 4 років); ігри за правилами (ігри дітей від 7 до 12 років) [6].

Більш детальну класифікацію ігор надала сучасна американська дослідниця Катрін Гарвей (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Класифікація ігор за К. Гарвей

Вид гри	Опис
ігри з рухами і взаємодією	відображають надлишок енергії та емоційний настрій дітей
ігри з предметами	починаються з маніпуляції, далі – практика і тренування до повного вдосконалення
мовні ігри	створення дітьми римованих творів, які не мають точного смислового змісту, пісеньок, лічилок, приказок, жартів тощо
ігри із соціальним матеріалом («драматичні» або «тематичні»).	організують їх діти самостійно, розвивають за власним задумом. Як правило, ці ігри мають персонажів двох типів: стереотипних (мама лікар та інші) і тих, що змінюються
ігри за правилами, заданими дорослими	чітке виконання правил
ритуальні ігри	засновані на рухах, ігрових предметах, мові, соціальній умовності

Загальну класифікацію ігор поповнює обґрунтування С. Русової народних ігор, як засобу навчання та виховання дітей, джерела формування світогляду і характеру дітей, використовуються для розвитку мовлення, ознайомлення з життям і працею дорослих, природою тощо.

Класифікація С. Новосолової, маючи у своїй основі організаційно-функціональне джерело ігор, розрізняє наступні види:

- самостійні ігри (виникають з ініціативи дітей)
- ігри-експериментування

- сюжетні ігри (сюжетно-відображувальні, сюжетно-рольові, режисерські, театралізовані)

- ігри, що виникають з ініціативи дорослого, який використовує їх з освітньою та виховною метою: -навчальні ігри (сюжетно-дидактичні, рухливі);

- розважальні ігри (ігри-забави, інтелектуальні, театральні-постановчі);

- ігри, що мають своїм джерелом історичні традиції етносу (народні).

Таке явище, як гра, породжує величезний світ, що дуже швидко розростається та у який безоглядно поринають діти. Велика кількість спостережень за підготовкою та проведенням дитячих культурно-дозвіллевих заходів свідчить про те, що їхній успіх у значній мірі залежить від включення в їхні структури ігрових блоків, які стимулюють у дітей прагнення до змагання, імпровізацій й винахідливості [12].

Ще одна особливість дозвілля дітей полягає у своєрідності середовища, в якому воно протікає.

Так, для дітей віком від 11 років, батьківське середовище, зазвичай, не є пріоритетним центром проведення свого дозвілля. Переважна більшість таких дітей віддають перевагу проводити свій вільний час разом з друзями та однолітками. Коли потрібно розв'язати якісь життєві проблеми, діти охоче радяться з батьками, але коли мова стосується дозвіллевих інтересів, вони бажають поводитися самостійно. Цю особливість віку описав відомий російський соціолог, футуролог та професор І. В. Бестужев-Лада: «..для молоді «посидіти компанією» – пекуча потреба, один з факультетів життєвої школи, одна з форм самоствердження!.. При всій важливості й силі соціалізації парубка в навчальному й виробничому колективі, при всій необхідності змістовної діяльності на дозвіллі, при всій масштабності росту «індустрії вільного часу» – туризму, спорту, бібліотечної й клубної справи – при всьому цьому молодь уперто «збивається» у компанії однолітків.

Виходить, спілкування в молодіжній компанії – це форма дозвілля, у якій юна людина бідує органічно» [13].

Потреба підлітків в умовах дозвільної діяльності у спілкування пояснюється великою потребою в емоційних контактах, співпереживанні, придбанні навичок спілкування з різними людьми, в інформації. Всі форми спілкування підлітків в умовах дозвільної діяльності можна класифікувати по основних ознаках:

- за часом (короткочасні, періодичні, систематичні)
- за змістом (пізнавальні, розважальні)
- за характером (пасивні, активні)
- за спрямованістю контактів (безпосередні й опосередковані)

Тому культурні канікули, шкільні поїздки, розміщення в таборах, на березі моря або в горах, з творчими заходами та майстернями для підлітків створюють важливу можливість для соціальної взаємодії між однолітками.

І навпаки, для категорії дітей молодшого та середнього віку центром проведення дозвілля є дорослі (батьки, вихователі, аніматори тощо).

Маленькі діти – важлива група споживачів в індустрії туризму. Туризм став одним з основних елементів споживання для сімей з маленькими дітьми, і батьки витрачають все більше і більше грошей і енергії на подорожі зі своїми дітьми. Діти в значній мірі впливають на прийняття рішень щодо туризму в сім'ї. Теркельсен виявив, що ролі матері і дитини в плануванні відпустки рівні [14], а Кертейл виявив, що батьки чутливі до кращого й гіршого вибору своїх дітей, і вони роблять вибір з урахуванням своїх переваг [15]. Крім того, задоволеність дітей впливає на задоволеність і поведінкові наміри батьків. Зокрема, діти молодшого віку мають більший вплив на прийняття рішень у сфері туризму [15].

Тому індустрія туризму виявляє активний підхід до сім'ї, об'єднуючи різні види діяльності, такі як море, культура й спорт, виробляючи творчий та розумний асортимент продуктів, заснованих на незабутньому та

автентичному досвідах. Зручні для дітей послуги (розваги, ігри, заняття спортом і відпочинок на пляжі або в басейні) та спеціальні номери в готелях наразі доступні в багатьох місцях й регіонах, що свідчить про фінансове значення цього сегменту ринку, чия стратегічна, культурна, соціальна, політична і, перш за все, громадянська цінність очевидна з його історії.

Треба підкреслити, що характеристика дитячого дозвілля з погляду культури його організації й проведення охоплює багато сторін даного явища – як особистісні, так і суспільні. Культура дозвілля – це, насамперед, внутрішня культура людини, що припускає наявність у нього певних особистісних властивостей, які дозволяють змістовно й з користю проводити вільний час [16]. Також важливо, яким саме заняттям віддається перевага у такий час – вони повинні привчати дитину до працьовитості, вдосконалювати й розвивати її особистість.

І нарешті, багато залежить і від культури розвитку й функціонування дозвіллевих підприємств: клубів, палаців культури, культурно-дозвіллевих центрів, центрів народної творчості, кінотеатрів, стадіонів, бібліотек тощо, так як творча діяльність працівників таких установ має дуже велике значення. Адже від їхнього вміння запропонувати цікаві форми відпочинку, розваг та послуг залежить ступень захоплення дітей. Разом з тим культура проведення вільного часу є результатом старань самої особистості, її бажання перетворити дозвілля в засіб придбання не тільки нових вражень, але й знань, умінь, здібностей [2].

Таким чином проведенні дослідження дозволили виявити, що основні потреби дітей полягають в спілкуванні, розвагах та досить активному й рухливому відпочинку. Саме ці потреби можна реалізувати в туризмі, зробивши дитяче дозвілля більш цікавим та різноманітним. Адже відпочинок, що носить розважальний і ненав'язливий характер, відновлює повноцінне фізичне самопочуття дитини, збагачує її естетично та надає

можливості кожному активно виявити свою ініціативу в різних видах відпочинку й розваг.

3.2. Рекреаційні заходи у галузі дитячого туризму в Україні

Культура широко використовується в туризмі, й культурні ресурси є важливими факторами, що привертають туристичні потоки, оскільки вони об'єднують унікальні напрямки, які розкривають його культуру, історію або навколишнє середовище із різноманітними культурними традиціями та пейзажами. Більш того, культура є сильним мотиваційним засобом для залучення туристів на культурні об'єкти.

Особистість, яка обрала свободу для творчої, зокрема соціальної самореалізації, тобто засвоїла цінності культури на досить високому рівні, стає суб'єктом культурно-дозвілєвої діяльності» [5]. Тобто культурно-дозвілєва діяльність дітей і дорослих – це така діяльність, яка створює середовище, в якому поєднуються свято, відпочинок, творчість, самореалізація особистості, яка допомагає вільно засвоювати культурні цінності, розвиваючи особистість й суспільство взагалі.

Якщо говорити про культурно-дозвілєве середовище дітей, то воно складається з двох нерозривних процесів: з одного боку воно є результатом діяльності самих дітей, а з другого – створюється дорослими для дітей. Не слід вважати, що таке середовище створюють тільки дорослі, оскільки його створюють і самі діти, спонукаючи дорослих до певних дій. Також не слід применшувати значення дитячої самодіяльності, адже дитинство – це не тільки час дорослішання, а і являє собою певну субкультуру зі своєю мовою, традиціями, усною творчістю тощо.

Технологія культурно-дозвілєвої діяльності як цілеспрямованої й організованої системи спирається на методику ретельного проектування. Вона складається з урахуванням пори року, знаменних подій та дат цього

періоду, програмного репертуару, а також відповідно до вимог програми для дітей кожного віку.

Необхідно відзначити, що комплекс різноманітних потреб дітей, як специфічної соціальної групи, може бути реалізований у культурно-дозвільній діяльності, здійснюваної туризмом. Звернемося до робіт Генісаретського О. і Подунової Н. і пояснимо значення кожної з функцій культурно-дозвільної діяльності туризму стосовно дітей.

Специфічною рисою дитячого туризму є те, що молодь є самою невимогливою соціальною групою. Дітей не дуже цікавить якість продуктів та рівень обслуговування. Вони не потребують в туристичній поїздці висококласних умов. Їх більш цікавить певний рівень комфорту та насичені культурно-дозвільні заходи, які відповідають їхнім віковим потребам.

Але, виходячи з великої різниці інтересів дитячої аудиторії молодшого та старшого віку, з'являється необхідність в конкретизації програм для кожної цільової аудиторії.

Розглянемо дозвілля для дітей старшого віку – підлітків.

Більшість підлітків бажає проводити своє дозвілля разом із друзями. Однак деякі мотиви направляють молодих людей задовольняти свої потреби в дозвіллі через культурні цінності (наприклад, пошук нового досвіду, знайомство з іншими культурами, збагачення знань) Туризм недооцінює роль молодих відвідувачів в культурних заходах, проте, молоді люди виявляють велику цікавість до таких подорожей.

При розробці проекту культурно-дозвільної програми треба враховувати, що основне призначення дозвільних занять – дати підлітку фізіологічно та психологічно відпочити, розрядитися та відключитися від навчання та побутових проблем. Тому в дозвіллі повинні переважати емоції, радощі, розваги. Крім того, для активного відпочинку треба робити різноманітні перемикання з обов'язкових справ на необов'язкові, із

серйозних на веселі, з пасивного відпочинку на активний, з пізнання на розвагу, з розумового навантаження на фізичне тощо.

Таблиця 3.2

Класифікація функцій культурно-дозвіллевої діяльності в дитячому туризмі [18]

Пізнавальна функція	Ставить метою інформацію й організацію пізнавальної активності дітей, поширення комплексу різноманітних соціально-гуманітарних знань.
Залучення до матеріальних і духовних цінностей	Сприяє поширенню культурних цінностей у дитячому середовищі й вносить свій внесок у розвиток естетичних поглядів покоління, що підрастає, виникненню в нього почуття патріотизму, розвиток культури.
Реалізація творчого потенціалу особистості	Дозволяє знайти застосування всіх умінь, навичок дітей в якому-небудь виді туризму. При цьому задовольняються її творчі інтереси.
Організація нерегламентованого спілкування учасників подорожі або комунікативна функція	Це організація спілкування молодих туристів для обговорення загальних питань й обміну інформацією про які-небудь події, інтереси й захоплення, зіставлення оцінок, думок.
Продуктивний відпочинок й розваги або рекреативна функція	Максимально сприяють повноцінному відпочинку дітей, відновленню їх фізичних та духовних сил, організації активних дозвільних занять й розваг у туризмі.

Важливою умовою організації дозвілля підлітків є участь їх батьків. Адже в підлітковому віці часто виникають труднощі й непорозуміння у дітей в спілкуванні з ними. А батьки, зайняті роботою та своїми проблемами приділяють їм недостатньо уваги, часом надаючи їх самим собі. Тому спільне дозвілля дозволить їм зблизитися, вирішити виниклі суперечності, проводити більше часу разом за приємними і корисними справами.

Як вже було відзначено, туристичний відпочинок займає в наш час важливе місце в дозвіллі дітей. Тут можна погодитися з думкою В. Єгоричевої, що туризм, будучи багатоплановим видом дозвілля, що

сполучає в собі різні важливі для дітей функції, може грати в житті молодих людей основну роль у процесі задоволення їхніх потреб [19]. Найбільш відповідні для цієї вікової категорії й найбільше бажаними нею є такі види туризму, як пізнавальний та спортивний.

Говорячи про конкретні мотиви участі молоді в туристичній діяльності, варто пам'ятати, що головним її початком є прагнення цікаво та змістовно провести свій вільний час. Так, при анкетуванні батьків дітей-підлітків одного з дитячого табору, було питання: які види культурно-пізнавальних заходів користуються найбільшим попитом у їхніх дітей? Результати можна побачити на рисунку 3.1.

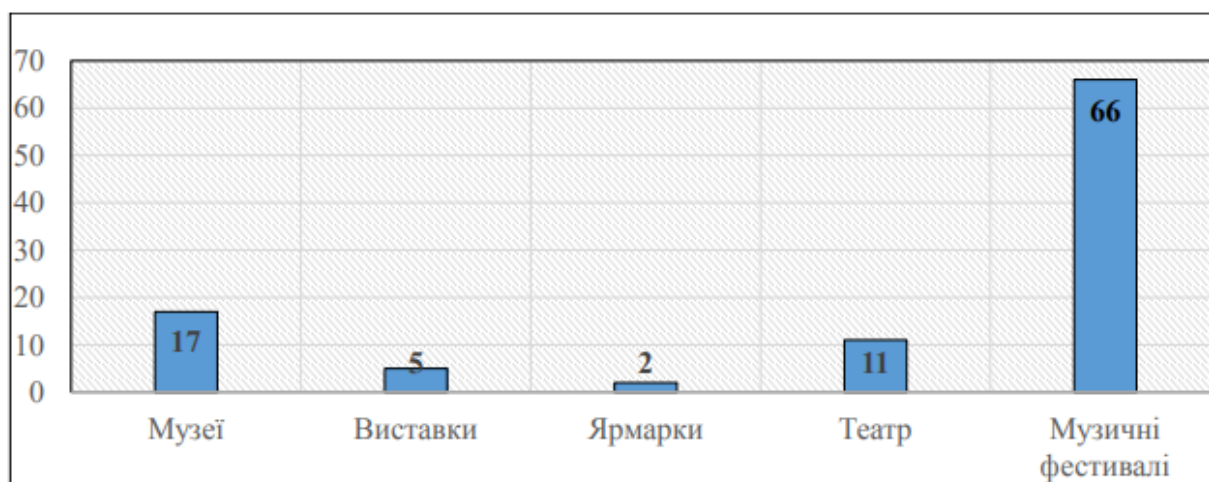

Рисунок 3.1 – Культурно-пізнавальні заходи за попитом у підлітків, %

Досягнення більшої користі від дозвілєвих заходів можливе за умови, коли дозвілля матиме різні напрямки, наприклад, пізнавальний, культурно-мистецький, фізкультурний, інтелектуальний, профілактичний, комунікаційний тощо. Це дозволить досягти формування різнобічної особистості підлітка, розвивати фізичні й творчі здібності, загартовувати здоров'я, запобігати різним захворюванням та багато іншого.

Розглянемо деякі форми культурно-дозвілєвої діяльності, що впливають на емоційне благополуччя дітей середнього шкільного віку.

У практиці для таких дітей найбільш часто використовуються такі види розваг, як тематичні музичні вечори, бесіди-концерти, театралізовані вистави, ігри-драматизації, хороводи, концерти дитячої самодіяльності тощо.

Мета подібних заходів – збагатити музичні враження та створити емоційний комфорт для дітей, розширити їх кругозір в області мистецтва. В процесі розваг діти знайомляться з кращими зразками художнього слова, слухають музичні твори, дивляться повчальні уявлення лялькових театрів – все це формує творчу активність дітей, позитивно впливає на інтелектуально-художній розвиток школярів.

На практиці можна виділити наступні види розваг:

видовищні – це спільна діяльність дітей та дорослих. Сюди можуть входити концерти класичної та народної музики, вечори, присвячені творчості вітчизняних та закордонних композиторів, концерти-загадки, бесіди-концерти, концерти-знайомства з музичними інструментами народного й класичного оркестрів, з різноманітністю лялькового театру;

розваги, організовані дорослими за участю дітей. Цей вид може включати святкування днів народження дітей, музично-дидактичні ігри, концерти для ляльок, обрядові розваги, атракціони;

розваги, що проводяться силами самих дітей (але за допомогою дорослих у підготовці). Це можуть бути хороводи, ігри-постанови, пісні, інсценування казок тощо.

Чим більшим і різноманітніше будуть форми дозвілєвої діяльності, тим конкретніше можуть бути поставлені цілі і завдання, які залежать від жанрових особливостей репертуару, від його тематичної спрямованості та смислової насиченості.

Свято є універсальною формою організації дозвілєвої діяльності, тому що збагачує дітей позитивними емоціями, прилучає їх до важливих видів мистецтва. За допомогою танцю, співу, художнього слова, образотворчого мистецтва діти дошкільного віку мають можливість проявити свої навички,

вміння, творчу ініціативу. Взаємозв'язок різних видів мистецтва створює суб'єктивний емоційний комфорт.

Розваги з олівцем і фарбами є формою організації дозвілля, які наразі мало використовуються. Найімовірніше це пов'язано з тим, що дорослі мало уявляють можливості застосування образотворчих матеріалів поза заняття. А між тим цей процес приносить дітям величезне задоволення та дозволяє активізувати мислення, пам'ять, уяву.

Щоб створювати напрямки, орієнтовані на зовсім маленьких дітей, необхідно розуміти особливості таких дітей як туристів. По-перше, дітям молодшого віку необхідно, в першу чергу, задовольнити свої основні потреби в їжі, денному та нічному сну, безпеці та санітарних умовах. Сім'ї з маленькими дітьми дадуть позитивні відгуки про туристичну привабливість, якщо їм будуть надані зручності і харчування для їх дітей. Ністореану і Драголя виявили, що для забезпечення комфорту необхідні спеціалізовані приміщення для дітей, такі як дитячі ліжечка або зони відпочинку, а турботливий персонал й гігієнічні умови можуть підвищити безпеку [22].

Крім того Ху-Латтімор і Янг підкреслили, що при проектуванні приміщень й послуг для маленьких дітей слід застосовувати комплексний підхід, враховуючи доступність, можливість взаємодії з іншими дітьми, безпеку, гігієну, розмір кімнати та кількість персоналу для програм, орієнтованих на дітей [23]. По-друге, маленьких дітей зазвичай влаштовує динамічна діяльність. Нікерсон і Юровський показали, що маленькі діти воліють динамічні заняття, такі як гра з піском більше, ніж статичні заняття, такі як відвідування виставки [24]. Маленьким дітям потрібні захоплюючі заняття, включаючи різні екологічні заходи, такі як збір фруктів, ігри з тваринами та рибалка [22].

Крім того діти вважають за краще постановочні ігрові можливості, такі як верхова їзда та супергерої, а також функціональні ігрові можливості, такі як гойдалки [25]. Коско виявив, що дітям подобається кататися на колісних

іграшках по твердим звивистим доріжкам [26], а Бабара виявив, що більшість спостережуваних ігор зосереджено на стоянні, ходьбі, бігу й верховій їзді [27]. Загалом дітям потрібні зручні й безпечні об'єкти, а також веселі й захоплюючі динамічні заняття.

У зв'язку з особливостями дітей молодшого віку, об'єкти та послуги в туристичних місцях також повинні бути призначені для дітей молодшого віку. Для сімей з маленькими дітьми туристичні пам'ятки повинні забезпечувати індивідуальні умови й послуги для дітей, щоб мінімізувати проблеми та максимально підвищити їх задоволеність під час туру [22]. Коли забезпечені комфорт й безпека, сім'ї з маленькими дітьми охоче відвідують туристичні місця. Батьки вважають безпечне й чисте довкілля найбільш важливим фактором при виборі місця призначення в супроводі маленьких дітей. Крім того, пандемія COVID-19 в усьому світі висунула на перший план чистоту, як найбільш важливий аспект, який може позбавити відвідувачів від неспокою і, замість цього, залучити їх. Адже, оскільки миття рук визнано важливим видом діяльності з підтримки чистоти, то й миття рук дітьми зросла в порівнянні з тим, що було до спалаху COVID-19.

Також варто звернути увагу на дитячий транспорт. Численні туристичні напрямки, такі як представницький тематичний парк Disney World, надають послуги з оренди колясок для сімей з маленькими дітьми [28]. Для забезпечення зручності при проектуванні туристичних напрямків слід враховувати послуги з оренди дитячих колясок або інших транспортних засобів. Різні дослідження показали, що діти люблять їздити на транспортних засобах з колесами, тому надання їм транспортних засобів, таких як дитячі велосипеди, коляски та міні-автомобілі, може бути спеціальним варіантом для туристичних напрямків [25, 26, 27].

Нарешті, спеціалізовані програми можуть підвищити привабливість DESTINATION. Як було вже відзначено, діти вважають за краще експериментальну діяльність. Різні туристичні напрямки пропонують

спеціалізовані програми для дітей молодшого віку. Численні музеї (наприклад, Музей Гуггенхайма в Сполучених Штатах, Remai Modern в Канаді) пропонують прогулянки на прогулянкових візках для сімей з маленькими дітьми, а деякі громадські парки пропонують допоміжні програми для маленьких дітей (наприклад, «Діти в русі» в парках Нью-Йорка, «Програма ігрових майданчиків» в парках Еплтон). Ці спеціалізовані програми можуть мати позитивний ефект, особливо в епоху пандемії

На сучасному етапі розвитку туризм для багатьох країн є провідною галуззю економіки. У світовому туризмі з'явилися нові слова, такі як VIB (дуже важлива дитина) і Yuscance (немовля + готель + відпочинок) [20]. Зокрема, у сфері туризму для цих клієнтів VIB пропонуються різні спеціалізовані програми. Наприклад, всесвітній курорт Club Med пропонує різні заходи й зручності, адаптовані для дітей різних вікових груп від 4 місяців до 17 років. Навіть в Кореї був створений готель Midas Hotel and Resort [21] виключно для відпочинку з дітьми, і відповідно до цього тренду працюють дитячі клуби преміум-класу.

Таким чином, дозвілля є сприятливим ґрунтом для випробування дітьми, підлітками та юнацтвом фундаментальних людських потреб. В процесі дозвілля дитині набагато простіше формувати поважне ставлення до себе та навіть особисті недоліки можна подолати за допомогою дозвільної активності.

3.3. Проведення SWOT-аналізу дитячого туризму України

З метою проведення дієвого аналізу дитячого туризму України нами було застосовано методику SWOT-аналізу. Дослідження було зосереджено в основному на дітях – віковій групі яку недостатньо представлено у дослідженнях туристичної діяльності і тому є дефіцит даних відносно попередніх досліджень. Однак, при цьому існує достатня кількість наукової

літератури про відпочинок для дітей. Наявний туристичний досвід, хоча й відносно обмежений, однак, забезпечує основу для проведення реального дослідження. Сама назва «дитячий туризм» підказує найголовніше – хто є споживач і учасник даного виду туристичної діяльності.

Сучасні вчені інакше сформулювали термін «дитячий туризм». Простими словами він визначається як оперативні знання про навколишній світ, рух, здоров'я та фізичну форму дітей. У дослідженні вивчалися дані, що характеризують дітей різного віку за категоріями та які проживають у різних регіонах. Зосередження на інтересах дитини сьогодні це одна з важливих особливостей дитячого туризму країни, що створює сприятливі умови для самовдосконалення та самореалізації особистості. Також слід зазначити, що величезні можливості дитячого туризму визначаються тим, що він органічно поєднує різні види організації вільного часу з різними формами навчання, рухової активності, впливає на самодисципліну, розвиток комунікативних навичок і адаптації до умов сучасного життя.

Життєдіяльність сучасних дітей і молоді надзвичайно насичена і суворя. Вона регулюється жорсткими нормами і вимагає великої фізичної, розумової та інтелектуальної сили. Тому таке велике значення приділяється дозвіллю та відпочинку дітей професійними педагогами та батьки, які зацікавлені не тільки в якійсь охороні здоров'я, а й у сучасних, популярних формах проведення вільного часу, організації навчальної діяльності та вільного часу, що відповідають сучасним потребам молодого покоління. Досвід такої роботи допомагає в організації свят, вечірок, творчих заходів для дітей, підвищення ефективності навчально-виховного процесу, створює комфортні умови для формування особистості кожної дитини.

Види і форми організації рекреаційної діяльності класифікуються наступним чином: вільний час, який є непомітним у виховному процесі і відновлює повне фізичне благополуччя дитини; розваги; свята; самоосвіта. У кожній з цих форм є частина, що носить компенсаційний характер,

компенсуючи витрати повсякденності та одноманітності. Такі заходи завжди мають бути яскравим моментом у житті дітей, збагачувати досвід і розвивати навички їх діяльності.

Для батьків важливо, щоб дитина брала участь у веселих, пізнавальних та спортивно-масових заходах, багато чому навчалася нового і цікавого, знайшла нових друзів, а також набралася сил і набула багато позитивних вражень протягом відпочинку. Тому для успішної організації дитячого туризму має бути розроблена система культурно-оздоровчої діяльності, що враховує рівень підготовки та вікові особливості дітей.

Аналіз ринку туристичних послуг в Україні за останні роки показав значне збільшення кількості туристичних компаній, що пропонують аналогічні послуги. У дитячих туристичних програмах з'явилися заклади санаторного типу, дитячі центри та заміські санаторно-оздоровчі заклади, які в свою чергу поділяються на літні табори, бази праці та відпочинку дітей та намети в містах. Однією з характерних особливостей розвитку ринку дитячого туризму в Україні є скорочення кількості путівок на оздоровлення дітей, відносно, збільшення кількості комерційних пропозицій. Такі пропозиції дуже активно запроваджуються на ринку дитячого туризму в Україні.

Найпопулярнішим видом дитячого туризму в Україні є літні туристичні бази та табори. Крім того, все більшої популярності набуває міжнародний цільовий дитячий туризм, що поєднує відпочинок і навчання. Зараз туристичні агентства пропонують дітям багато цікавих заходів: різноманітні пізнавальні поїздки, анімаційні програми, активний спортивний відпочинок, відвідування театрів, кінотеатрів і концертних залів, майстер-класи, курси іноземних мов тощо.

Досліджувані в цій роботі туристичні фірми давно працюють на ринку і мають статус найбільш великих туроператорів дитячого туризму. Вони пропонують широкий асортимент та вибір туристичних маршрутів, надання

туристам високоякісних послуг. Вікова структура клієнтів туристичних фірм різна, але вона коливається від 7 до 20 років – набагато більше, ніж послуги тільки для дорослих. Туристичні агенції пропонують не тільки подорожі до Європи, США та Канади, Китаю та Японії, але й активно розвивають екзотичні напрямки: Домінікану, Мексику, Кубу та багато інших. Однак, з початком карантину, введеного з метою недопущення поширення на території України захворювань на COVID-19 у 2020 році, туристичні агенції почали активно пропонувати програми внутрішнього туризму.

Зробивши ґрунтовний аналіз туристичних агенцій, що надають програми дитячого туризму, можна зробити висновок про успішну діяльність цих підприємств та перспективність напрямів дитячого туризму. Навіть у 2020 році, коли туризм у всьому світі зазнав значних втрат, туристичні агентства, що працюють з дітьми мали великий прибуток. Але якщо не враховувати кризовий 2020 рік, то можна побачити, що компанії, які працювали з дитячими програмами постійно збільшували свої фінансово-економічні показники. Це відбувалося не тільки за рахунок розвитку саме дитячих турів. Такі компанії запроваджували низку конкретних заходів з покращення системи управління, зміцнення матеріально-кадрової бази, виконання ефективної інноваційної діяльності, розвитку пріоритетних видів туризму, у тому числі таких як: закриті, спеціалізовані інклюзивні програми, спортивно-оздоровчі, екскурсійні, дитячі та молодіжні програми, зелений туризм для дітей. Залишаючись прибутковою у довгостроковій перспективі, туристична компанія повинна постійно зміцнювати свою конкурентну позицію, і з цією метою вона повинна постійно розширювати свої позиції на ринку, конкурентні переваги, забезпечуючи тим самим високий рівень конкурентоспроможності.

Можна навести приклад вирішення проблеми зниження туристичної активності в період пандемії туристичною компанією, що спеціалізується на дитячому туризмі. Як альтернативу виїзному туризму, який широко

використовується до пандемії, компанія запропонувала нову подорож для дітей за програмою «МОБІЛЬНИЙ ТУР». Новий маршрут розрахований на туристів віком від 7 до 12 років. Тривалість мандрівки 5 днів 4 ночі з проживанням в активному таборі відпочинку. При розробці проекту дитячої екскурсії було враховано, що принципи реалізації емоцій у вільний час і стимулювання радості, розваг, а також розвиток інтелекту і волі диктує головну мету «вільних» занять – дати дитині фізіологічно і психологічно відпочити, вимкнути освітні та побутові проблеми. Для досягнення поставленої мети в програму туру було включені різні можливості для перемикання з щоденних обов'язкових дій на необов'язкових завдань, від серйозного до веселого, від розумового до фізичного навантаження, від знання до розваги, від пасивного до активного відпочинку.

Туристичними компаніями дитячого туризму було розроблено новий маршрут, що враховує не тільки потреби дітей, але й є рентабельним, надає економічний ефект і показав дуже високі показники прибутковості. Ціна однієї поїдки в такий тур становить близько 10 000 грн за 5 днів і включає наступні послуги: проживання, харчування, екскурсійне обслуговування, транспортне обслуговування, страхування, групові послуги, загальновиробничі витрати та витрати на рекламу. Розроблено на основі побажань дітей та батьків, згідно з проведеними дослідженнями новий маршрут є економічно вигідним та соціально доцільним.

На основі проведених досліджень та запровадження безпосередньої методики SWOT-аналізу нами побудовано таблицю (табл. 3.3). Матриця SWOT включає:

Таблиця 3.3

SWOT-аналіз можливостей розвитку дитячого туризму в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Традиції дитячого туризму в країні.	1. Недостатній досвід запровадження ринкових форм дитячого туризму
2. Значний транзитний потенціал та розвинута транспортна інфраструктура	2. Високий рівень фізичного зносу основних фондів у реальному секторі економіки країни, застарілість технологій
3. Висококваліфіковані трудові ресурси та високий науковий потенціал	3. Високий рівень енергоємності виробництва
4. Сприятливі природно-кліматичні умови для ведення сільського господарства	4. Низький рівень впровадження інновацій у виробництві
5. Багатогалузева економіка	5. Незадовільний стан доріг
6. Наявність значної сировинної бази для подальшої переробки сільськогосподарської продукції	6. Наявність великих агрохолдингів
7. Наявність кваліфікованих управлінських кадрів на підприємствах та установах	7. Низька зайнятість населення у сільській місцевості, відсутність робочих місць у невеликих містах і селищах
8. Висока частка економічно активного населення	8. Міжрайонні диспропорції у соціально-економічному розвитку
9. Багатофункціональна туристично-рекреаційна галузь	9. Можливість виникнення надзвичайних ситуацій внаслідок природних катаклізм та наявність потенційно небезпечних об'єктів
10. Наявність пам'яток історії та культури, багатий природно-заповідний фонд	10. Проблема утилізації відходів
11. Розвинута мережа навчальних закладів	11. Низька забезпеченість медичними та педагогічними кадрами у сільській місцевості
12. Висока соціальна активність	12. Відсутність приросту населення
Можливості	Загрози
1. Створення нових форм дитячого туризму	1. Загострення чи продовження воєнного конфлікту на сході
2. Скорочення енергоспоживання шляхом активного впровадження	2. Зменшення доходів населення у зв'язку з воєнним станом

енергоефективних технологій	
3. Підвищення ефективності наукового потенціалу	3. Продовження централізації влади
4. Підняття якості товарів та послуг до європейських стандартів	4. Нестабільність курсу національної валюти
5. Поглиблення інтеграції з ЄС	5. Монополізація ринків, відсутність конкуренції
6. Нарощування міжнародної технічної допомоги	6. Зростання цін на енергоносії
7. Зростання експорту з країни	7. Відтік робочої сили за межі країни
8. Розвиток органічного землеробства	8. Закриття ринків збуту в Росії
9. Підвищення транзитного потенціалу країни	9. Погіршення конкурентоздатності товарів через зростання імпорту з ЄС

S (strengths) – сильні сторони. Характеристики бізнесу, що відрізняють його на тлі конкурентів. Наприклад: найкращий клієнтський сервіс на ринку, доступніші ціни.

W (weaknesses) – слабкі сторони. Ознаки, які роблять компанію вразливим на ринку. Наприклад: неефективна реклама, недостатня кваліфікація співробітників.

O (opportunities) – можливості. Можливості компанія може використовувати для розвитку свого бізнесу. Наприклад: правильне розташування дитячого табору.

T (threats) – погрози. Вони можуть завдати шкоди проектам компанії.

На основі проведеного аналізу можна зробити окремі висновки. В даний час у світі існує багато видів дитячого туризму. Одним із популярних напрямків дитячого відпочинку є навчання під час відпочинку. SWOT-аналіз показує що для поширення цього виду туризму в країні є всі належні умови. Цей вид дитячого туризму дозволяє поєднати відпочинок дитини з отриманням нових знань у пізнавальній формі в інших країнах, особливо з

метою навчання іноземними мовами, а також у формі екскурсій до пам'яток і музеїв.

Ще одним видом дитячого туризму є спортивний відпочинок. SWOT-аналіз доводить, що для поширення цього виду туризму в країні є всі належні передумови. Набувають поширення спеціальні спортивні та інші табори для активних дітей під доглядом дорослих та походів в ліс і гори.

Також не можна не згадати про розважально-подієвий туризм. SWOT-аналіз показує що для поширення цього виду туризму в країні створено сучасні умови. Спеціально для дітей у місті є цілі парки розваг, наприклад парк динозаврів у м. Дніпро та інших містах України, чи Діснейленд і Леголенд, які знаходяться в різних країнах світу.

В даний час популярним є також вид дитячого туризму під назвою оздоровчий відпочинок для дітей, який поєднує в собі розважальні програми та оздоровчі процедури з метою зміцнення здоров'я дітей (правильне харчування, лікування масажі та спортивні вправи). SWOT-аналіз показує що для розповсюдження цього виду туризму в країні є всі належні умови.

У теперішній час нові тенденції і способі життя дітей суттєво впливають на їхній вибір форми відпочинку. Такі фактори, як демографічні характеристики молодих людей, їхні індивідуальні та групові інтереси, ставлення до проведення вільного часу тощо, змінили характер дитячих потреб і призвели до появи нових вид відпочинку у дитячому туризмі.

За територіальною ознакою туризм поділяється на внутрішній і зовнішній. Згідно з таким розподілом, сьогодні в Україні виділяють кілька основних типів дитячого туризму. В цілому, ринок дитячого туризму в Україні характеризується такими напрямками, як відпочинок, оздоровлення та лікування, екскурсії шкільних груп в країні та за кордоном (переважно в Європі) та навчання за кордоном.

Всі перераховані види дитячого туризму широко використовуються, мають популярність і дозволяють вибрати відпочинок для кожної дитини.

SWOT-аналіз доводить що для поширення всіх перерахованих видів туризму в країні є відповідні перспективи. Проте слід зазначити, що діти з особливим інтересом чекають свят. Свята завжди є особливими, але в нових умовах і з новими друзями вони особливо цікаві. Тому все більше в дитячому туризмі пропонується програм, що пов'язані із святкуванням окремих подій.

ВИСНОВКИ

Дослідження на тему «Рекреаційний чинник у розвитку дитячого туризму в Україні» дозволяє зробити наступні висновки:

Виникнення нових форм організації дитячого туризму в Україні характеризується збільшенням його комерційної складової, відкриттям приватних баз відпочинку, організацією для дітей нових сучасних програм. Тому в контексті цього відбувається ряд змін у системі взаємовідносин між спеціалізованими підприємствами та споживачами цих послуг.

Динаміка змін в кількості об'єктів для розміщення дітей надає змогу зробити деякі висновки щодо тенденцій, проте не повною мірою відображають істотних якісних змін, які відбуваються у цій складовій дитячого відпочинку.

Поряд із установами, які мають багаторічну історію та досвід надання послуг із відпочинку дітей, також відкриваються й приватні табори та наметові містечка, які активно рекламуються в Інтернеті. Разом з тим, навіть доволі висока вартість квитка не є гарантією високої якості надання послуг. Змінюється географія дитячого туризму, проходить перерозподіл туристичних потоків, а тому й виникають проблеми із організацією безпечного трансферу. З огляду на це споживачі послуг дитячого туризму та відпочинку зустрічаються із проблемою вибору за умов певної невизначеності.

Традиційними формами педагогічної роботи є пішохідні маршрути, екскурсії різного типу, поїздки, туристичні пам'ятки цілеспрямовані прогулянки тощо. Першочерговий акцент у таких заходах визначається у створенні умов для взаємодії людини з природою та набуття необхідних в цьому відношенні навичок.

З'ясовано, що туризм є особливим видом рекреаційної та спортивної діяльності, типом активного відпочинку, що має активний характер та

передбачає пізнання мандрівником свого регіону, а також умов перебування у природному середовищі.

Дитячий туризм – це вид туризму, який переважно засновано на поєднанні фізкультурних, рухових та оздоровчих заходів. Цей вид туризму визначає його специфіку віком та фізичними можливостями дітей.

Одна із характерних ознак в формуванні ринку дитячого туризму в Україні це зменшення кількості путівок для оздоровлення дітей за рахунок бюджетних коштів та внаслідок цього, збільшення кількості пропозицій від комерційних активів, що почали виставлятися на продаж на туристичному ринку України. У результаті цього:

- наявна зацікавленість в комерційних продажах безпосередньо для закладів дитячого оздоровлення і відпочинку у них є кошти, які надають змогу їх розвивати, інвестувати їх в інфраструктуру й персонал, програма, що збільшує кількість місць для відпочинку дітей на користь комерційних продажів;

- з'являються нові приватні заклади, організовуються нові сучасні програми для дітей на орендованих базах колишніх або існуючих таборів, пансіонатів чи готелів;

- зростає зацікавленість в організації дитячого шкільного відпочинку зі сторони туристичних компаній, котрі виступають посередниками в продажі путівок до дитячих установ.

Було встановлено, що туристично-рекреаційна система – це сукупність умов, можливостей та засобів, які придатні для формування туристичного продукту й здійснення відповідних турів, програм, екскурсій, що пов'язані з певним об'єктом (територією), а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, її іміджу, що слугують або ж здатні виступати як передумови для розвитку певних видів туризму. Туризм ґрунтується на цільовому та раціональному використанні туристичних ресурсів, що виступають в якості об'єктів інтересу зі сторони подорожуючих

й здатні задовольнити потреби людей, які з'являються в процесі подорожі. Задля того, щоб туризм розпочав розвиватись в певному регіоні, потрібна наявність в ньому певної сукупності туристичних ресурсів.

Головну увагу в дослідженні приділено дітям – віковій групі, котра не в повній мірі представлена у дослідженнях туризму, а тому існує певна недостатність попередніх досліджень, на які можна спиратися. Проте існуюча література про дітей та їх туристичний досвід, хоча й відносно обмежена, все ж забезпечує підвалини для ґрунтового дослідження. Сучасними вченими по-різному формулюється поняття «дитячий туризм». В безпосередньому значенні це визначається, як живе пізнання навколишнього світу, рух, здоров'я й фізичне загартування.

В дослідженні вивчено дані, що характеризують дітей різних вікових категорій. Орієнтація на інтереси дитини сьогодні виступає як одна із важливих ознак дитячого туризму, яка визначає сприятливі умови задля самовдосконалення і самореалізації особистості. Варто зауважити, що величезні можливості дитячого туризму визначаються, його органічним поєднанням різноманітних видів організації дозвілля із різними формами освітньої діяльності, що безумовно впливає на самодисципліну, розвиток комунікативних навичок та адаптацію до умов сучасного життя.

Життєдіяльність сучасних дітей й підлітків вкрай перенасичена, строго регламентована та вимагає великих фізичних, психічних й інтелектуальних сил. Саме тому професійними педагогами та батьками дитячому дозвіллю й відпочинку відводиться настільки велика увага, адже вони зацікавлені не тільки в якісному оздоровчому ефекті, а й в сучасних затребуваних дозвіллевих заходах. Важливо, щоб організація виховної діяльності та дозвілля відповідала сучасним потребам та запитам дітей. Організація свят, розваг, дитячих творчих справ сприяє підвищенню ефективності виховно-освітнього процесу, створює комфортні умови для формування особистості кожної дитини. Види й форми організації дозвільної діяльності

класифікуються наступним чином: відпочинок, який носить ненав'язливий характер та відновлює повноцінне фізичне самопочуття людини; розваги; свята; самоосвіта; творчість. Всі види дозвілля мають компенсаційний характер, відшкодовуючи витрати буденності й одноманітності обстановки та повинні бути завжди барвистим моментом в житті дітей, збагачувати враження та розвивати активність.

Батькам важливо, щоб дитина під час відпочинку брала участь у розважально-пізнавальних та спортивно-масових заходах, дізналася багато нового та цікавого, знайшла нових друзів, а також набралася сил та отримала безліч позитивних вражень на весь рік. Тому, для успішної організації такого відпочинку повинна бути розроблена система культурно-дозвіллевих заходів, що враховує ступінь підготовленості та вікові особливості дітей.

Аналіз ринку туристичних послуг в Україні за останні роки показав стрімке збільшення туристичних підприємств. До дитячих закладів оздоровлення відносять дитячі заклади санаторного типу, дитячі центри та позаміські заклади оздоровлення та відпочинку, які в свою чергу поділяють на табори з денним перебуванням, дитячі заклади праці та відпочинку та наметові містечка. Однією з характерних ознак становлення ринку дитячого туризму в Україні стало зменшення кількості путівок для оздоровлення дітей за рахунок бюджетних коштів і, як наслідок, збільшення кількості комерційних пропозицій, які наразі почали вводити в продаж на туристичний ринок України.

Найпоширенішим видом дитячого туризму в Україні є літні туристичні бази та табори. Окрім того, набуває популярності міжнародний дитячий туризм з метою відпочинку й навчання. На сьогодні туристичні підприємства пропонують дітям багато цікавих заходів серед яких: різноманітні пізнавальні екскурсії, активний спортивний відпочинок, майстер-класи, анімаційні програми, відвідування театрів, кінотеатрів та концертних залів, курси іноземних мов тощо.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. Абрамов В. В. Історія туризму : підручник. Харків : Форт, 2010. 286 с.
2. Андриющенко К. А. Природоохоронна кластеризація туристично-рекреаційного комплексу : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.06. Київ : Рада по вивч. продукт. сил України, 2009. 19 с.
3. Безпалько О. В., Годлевська А. І., Ірза Г. О., Капська А. Й., Карпенко О. Г. Молодь і дозвілля : *Теорія, методика і практика роботи з підлітками та молоддю за місцем проживання*. Український науково-дослідний ін-т проблем молоді. Київ : А.Л.Д., 2000. 208 с.
4. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство : навч. посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 235 с.
5. Гоблик В. В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі (на прикладі Закарпатської області) : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.00.05. Ужгород : Ужгород. нац. ун-т., 2009. 24 с.
6. Громадянське виховання особистості засобами дитячо-юнацького туризму і краєзнавства в умовах розвитку української держави : *Матеріали Всеукр. наук.- метод. семінару (17 - 24 верес. 2001 р.)*. Дніпропетр. нац. ун-т. Дніпропетровськ, 2001. 99 с.
7. Довженко Г. П. Історія туризму в дореволюційній Росії та СРСР. Харків : Вид-во ХНУ, 1998. 190 с.
8. Долгова К. Кластерна модель територіального комплексу дитячого туризму та рекреації. *Економічна та соціальна географія*. 2017. Вип. 78. С. 47–52.
9. Закон України «Про туризм» від 05.09.95 р. *Відомості Верховної Ради*. 1995. №31. (зі змінами, внесеними законом №2608-VI (2608-1) від 19.10.2010 р.). С. 241–254.

10. Інноваційні технології в туристичному та готельно-ресторанному бізнесі : кол. монографія. Черкаси : ЧДТУ, 2020. 119 с.
11. Каднічанський Д. А. Молодіжний та навчальний туризм. Курс лекцій. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 60 с.
12. Калініченко А. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку: поняття, види та форми діяльності. *Державне управління в Україні: проблеми державотворення, виклики та перспективи* : Матеріали II Міжнар. наук. конф. аспірантів та докторантів з державного управління (3 червня 2011 року). Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2011. С. 30–34.
13. Кашуба Я. М. Формування системи дитячого оздоровлення і туризму : Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.09.01. Луцьк : Луцький державний технічний університет, 2006. 21 с.
14. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці : Зелена Буковина, 2003. 312 с.
15. Колотуха О. В. Дитячо-юнацький туризм в Україні як територіальна соціально-економічна система : проблеми та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.02; Ін-т географії НАН України. Київ, 2005. 22 с.
16. Колотуха О. В. Ресурсний потенціал дитячо-юнацького туризму в Україні. *Укр. держ. центр туризму і краєзнавства учн. молоді*. Київ, 2005. 116 с.
17. Крючков А. А. Історія міжнародного і вітчизняного туризму. Київ: НОУ, 1999. 102 с.
18. Личак І. С. Юні туристи-краєзнавці. Методичний посібник : методичні рекомендації щодо організації туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми дошкільного віку. Біла Церква, 2010. 102 с.
19. Малиновська О. Географія дитячого туризму. *Краєзнавство, географія, туризм*. листопад 2008. № 44 (577). С. 3–5.

20. Малиновська О., Іванова Ю. Географія дитячого туризму. *Краєзнавство, географія, туризм.* № 44 (577), листопад 2008 р. С. 3–5.
21. Маховка В. М., Путрегай Д. В. Особливості дитячого туризму. *Матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність»*, 14 травня 2021 р., НУШП. С. 246-257.
22. Мельничук М. М. Молодіжний та дитячий туризм: сутність та класифікація за віком. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* Серія : Геологія. Географія. Екологія. 2016. Вип. 44. С. 118–122.
23. Нездоймінов С. Г. Підприємницький вектор розвитку регіонального туризму : монографія. Одеса : Пальміра, 2011. 344 с.
24. Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку 2017 року. *Стат. бюлетень.* відп. за вип. О. О. Кармазіна. Київ : Державна служба статистики України, 2017. 55 с.
25. Організація виїзду груп дітей за кордон на відпочинок та оздоровлення. Міністерство соціальної політики URL :: <http://www.msp.gov.ua/news/11287.html>. (дата звернення : 17.05.2024).
26. Організація екскурсійної та туристичної роботи з учнівською молоддю : навч.-метод. посіб. уклад.: Є.І. Коваленко. Ніжин. держ. ун-т ім. М. Гоголя. Ніжин, 2008. 65 с.
27. Панчак І. Туристичний бізнес та інформаційні технології. *Інноваційні процеси та їх вплив на ефективність діяльності підприємств* : зб. виступів 5 наук.-прак. конф. Київ : Укоопосвіта, 2008. Ч. 1. С.110–117.
28. Скрипченко І. Т. Основні дефініції в дитячо-юнацькому туризмі. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць.* 2014. № 121. С. 218–230.
29. Соколов М. І. Міжнародний молодіжний туризм в Україні (70-80-ті роки ХХ ст.). Київ, 2002. 98 с.

30. Сучасні різновиди туризму : навч. посіб. М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. Київ : Знання, 2011. 334 с.
31. Федорченко В. К. Історія екскурсійної діяльності в Україні. Київ : Вища шк., 2002. 195 с.
32. Фокін С. П. Спортивний і спортивно-оздоровчий туризм : питання термінологічного апарату. За ред. проф. С. С. Єрмакова. Харків : ХДАДМ (ХХІІ), 2006. №3. С. 88–90.
33. Фокін С. П., Калите А. В. Безпека туристів у країнах із високим рівнем загроз. *Актуальні проблеми регіональних досліджень* : матеріали ІV Міжнар. наук.- практи. інтернет-конференції (м. Луцьк, 12–13 грудня 2019 р.) за ред. В. Й. Лажніка. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. С. 30–34.
34. Цибанюк О. Планування та організація туристичної діяльності дошкільника в умовах сучасного закладу освіти. *Вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича* : педагогіка та психологія. Чернівці, 2009. № 452. С. 169–175.
35. Щепанський Е. В. Державне регулювання розвитку туристично-рекреаційної сфери в Україні : теорія, методологія та практика : монографія. Хмельницький : Хмельниц. ун-т упр. та права, 2018. 325 с.
36. A Critical Evaluation of Tourism Product Diversification : The case of Cyprus. Anna Farmaki 2011. URL :<http://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/258/> (дата звернення 25.05.2024 р.).
37. Cosco N. G. Motivation to move : opportunities for physical activity in preschool playgrounds. PhD. Dissertation, Heriot Watt University, Edinburgh, UK, May 30. 2006.
38. Cullingford C. Children's Attitudesto Holidays Overseas. *Tourism Management*. 1995. Vol. 16. No. 2. pp. 121–127.
39. Kerteil R. Analysis of the Influence of Children on Parents' Choice in Relation to Tourists. *Young consum.* 2018. 19. P. 172–184.

40. Midas Hotel & Resort. URL : <https://www.midashotel.co.kr/>. (дата звернення 25.05.2021 р.).
41. Nickerson N. P.; Jurowski K. Influence of Children on Vacation Travel Patterns. *J. Vacat. Mark.* 2001. 7. P. 19–30.
42. Nistoreanu P., Dragola L. Adaptation of the offer. offer of tourism services in rural areas for families with children. URL : https://www.academia.edu/1990524/The_customization_of_rural_travel_services_su_pply_offer_for_families_with_children. Заголовок з титулу екрану. (дата звернення 25.05.2024).
43. Khoo-Lattimore C., Jan MJ Family on vacation: identifying the hospitality needs of European parents with young children. *Young consum.* 2018, 19, P. 159–171.
44. Poria Y., Timothy D.J. Where are the children in tourism research?. *Annals of Tourism Research.* 2014. v. 47: P. 93–94.
45. Product diversification, product relationships, and the economic resilience of Libyan tourist destinations. Abdelati M. Benur 2013. – URL : <https://shura.shu.ac.uk/19348/1/10694229.pdf> (дата звернення 25.05.2024 р.).
46. Product Diversification. – URL : <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/strategy/product-diversification> (дата звернення : 17.05.2024).
47. Recreation and tourism : Development Strategy for Lantau - Feasibility Study / Ove Arup – 2018. – URL : <https://www.cedd.gov.hk/eng/our-projects/project-reports/index-id-15.html> (дата звернення 25.05.2024 р.).
48. Song H. Research on Creating an Affordable Tourist Environment in Suwon Hwaseong Fortress for Children and Their Families; Suwon Research Institute: Suwon, Korea, 2019.
49. Terkelsen A. Family Vacation Decision – Role Distribution and Strategies Used. *J. Travel Tour. Mark.* 2010. 27. P. 765–779.

50. Travel + rest. Available online: URL: <https://www.travelandleisure.com/tripideas/disney-vacations/walt-disney-world-stroller-rentals>. (дата звернення 25.05.2024 р.).

51. Typology of recreational-tourism resources as an important element of the tourist offer / Mijalce Gjorgievskil, Saso Kozuharov, Dejan Nakovski. 2013. URL: https://www.researchgate.net/publication/291137751_Typology_of_recreationaltourism_resources_as_an_important_element_of_the_tourist_offer (дата звернення 25.05.2024 р.).

52. Zamani Z. Early Childhood Preferences : What Drives Cognitive Play in Outdoor Preschool? Int. J. Early Child. 2017. 15. P. 256–274.

53. Сазонець І. Л., Зима І. Я. Дослідження проблеми трансформації державної системи охорони здоров'я та діяльності соціальних інститутів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 21. С. 109–113.

54. Сазонець І. Л., Зима І. Я. Визначення проблем та основних напрямів реформування системи охорони здоров'я України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/Зима> (дата звернення 15.06.2019).

55. Сазонець І. Л., Зима І. Я. Міжнародне інституційно-правове забезпечення формування системи управління охороною здоров'я. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/Зима> (дата звернення 15.06.2019).

56. Сазонець О. М., Альшаафі Мохамед Алі. Іноземний досвід управління медичними закладами в інформаційно-комунікативному середовищі. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 18. С. 19–23.

57. Сазонець О. М., Вацішин А. О. Використання об'єктів критичної інфраструктури для забезпечення продовольчої безпеки та санітарних норм. Стратегія і тактика державного управління : зб. наук. праць. Рівне : НУВГП, 2020. №1-2. С. 115-128.